

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદની ઉચ્ચ અદાલતમાં

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૨૨૪૨/૨૦૨૧

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ જે. બી. પારડીવાલા

સહી

અને

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ ઇલેશ જે. વોરા

સહી

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	હા.
૨	પત્રકારને સોંપવામાં આવે કે નહીં?	હા.
૩	શું તેમના ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની વાજબી નકલ જોવા માંગે છે?	ના.

૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	ના.
---	---	-----

=====

નટવરસિંહ સરદારસિંહ મહિદા

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય ચૂંટણી આયોગ

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર (ઓ) નંબર ૧,૨,૩ માટે શ્રી પી. એસ. ચંપાનેરી (૨૧૪)

સામાવાળા (ઓ) નંબર ૧ માટે સુ શ્રી રૂપલ આર. પટેલ સાથે શ્રી મિહિર જોશી,
એસ. આર. વકીલ

કુ. મનીષા લવકુમાર શાહ, સરકારી વકીલ સાથે કુ. ઐશ્વર્યા ગુપ્તા, એ.જી.પી.,
સામાવાળા નં. ૨ તરફથી

=====

કોરમ: માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ જે. બી. પારડીવાલા

અને

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ ઇલેશ જે વોરા

તારીખ-૧૯/૦૨/૨૦૨૧

સી એ વી જજમેન્ટ

(સન્માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ જે. બી. પારડીવાલા દ્વારા)

“લોકશાહીને આપવામાં આવતી તમામ શ્રદ્ધાંજલિઓના તળિયે એક નાનો માણસ છે, જે એક નાનકડા બૂથમાં થોડો પેન્સિલ લઈને ચાલે છે, થોડો કાગળ પર થોડો કોસ બનાવે છે-કોઈ પણ પ્રકારની રેટરિક અથવા વિશાળ ચર્ચા કદાચ મુદ્દાના જબરજસ્ત મહત્વને ઘટાડી શકે નહીં.”

– સર વિન્સ્ટન ચર્ચિલ

સર્વોચ્ચ અદાલતે, મોહિન્દર સિંહ ગિલ અને અન્યો વિરુદ્ધ મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનર, નવી દિલ્હી અને અન્યોના કેસમાં, એ. આઈ. આર. ૧૯૭૮ એસ. સી. ૮૫૧ માં અહેવાલ આપ્યો હતો, જેમાં સર વિન્સ્ટન ચર્ચિલના ઉપરોક્ત નિવેદનને મંજૂરી સાથે ટાંકવામાં આવ્યું હતું અને ઉપરોક્ત નિવેદનમાં નીચેનાનો ઉમેરો કર્યો હતો:

“જો આપણે ઉમેરતા હોઈએ તો, નાના, મોટા ભારતીયને મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ દરમિયાન ટોળા સ્નાયુ પદ્ધતિઓ દ્વારા અથવા ઓછા, સંક્ષિપ્ત સત્તાના વસ્ત્રો પહેરેલા પુરુષો દ્વારા વિવેકબુદ્ધિની સૂક્ષ્મ વિકૃતિ દ્વારા અપહરણ કરવામાં આવશે નહીં. કારણ કે 'તમે હંમેશા એટલા ઊંચા રહો, કાયદો તમારાથી ઉપર છે'.”

૧ ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ આ રિટ-અરજી દ્વારા, રિટ-અરજદારોએ નીચેની રાહત માટે પ્રાર્થના કરી છે:

“(અ) ગુજરાત રાજ્ય ચૂંટણી પંચ દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલ નંબર ૬ એલ સિ-સિ.ઓ.સિ.-૩ (૭)-૦૧૨૦૨૧-કે ધરાવતા પરિપત્ર-પરિશિષ્ટ-ડિ તારીખ ૨૩/૦૧/૨૦૨૧ ને રદ કરવા અને રદ કરવા માટે, જ્યાં સુધી તે સ્થાનિક સંસ્થાઓની ચૂંટણીઓમાં મતની ગણતરી માટે એક તારીખ એકસમાન રાખવા અને/અથવા મતદાનની તારીખ અને ચૂંટણીની જાહેરાતની તારીખ રાખવા માટે સામાવાળા ઓને નિર્દેશ આપીને કાર્યક્રમની અનુસૂચિમાં સીરીયલ નંબર ૮ સાથે સંબંધિત છે. એક અને સમાન પરિણામ;

(બી) નામદાર કોર્ટને મહેરબાની કરીને મેન્ડામસની રિટ અથવા મેન્ડામસ કે પ્રોહિબિશન ના સ્વરૂપની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા સૂચના જારી કરવા અને યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા સૂચના દ્વારા પ્રતિવાદીઓ, તેમના એજન્ટો અને સેવકોને જિલ્લા પંચાયતો, તાલુકા પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓની ચૂંટણીઓ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી ૨૩/૦૨/૨૦૨૧ના રોજ યોજનારી મહાનગરપાલિકાઓની ચૂંટણીની મતગણતરી શરૂ કરતા અટકાવવા વિનંતી છે;

(સી) વર્તમાન અરજીનો સ્વીકાર અને અંતિમ નિકાલ બાકી છે, ત્યારે સામાવાળા ઓ, તેમના એજન્ટો અને નોકરોને મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના કિસ્સામાં મતગણતરીની જુદી જુદી તારીખો અને જિલ્લા પંચાયતો, તાલુકા પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓની ચૂંટણીના કિસ્સામાં મતગણતરીની જુદી જુદી તારીખો નક્કી કરવા અને રાખવા પર પ્રતિબંધ મૂકવો.

(ડી) આ માનનીય અદાલત વચગાળાનો નિર્દેશ જારી કરીને, સામાવાળા નંબર ૧ ને મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનો, જિલ્લા પંચાયતો, તાલુકા પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓ સહિત તમામ સ્થાનિક સંસ્થાઓની ચૂંટણીમાં મતગણતરીની તારીખ એક અને એક સમાન તારીખ નક્કી કરવા નિર્દેશ

આપશે, વચગાળાના નિર્દેશ દ્વારા, આ અરજીની સુનાવણી અને અંતિમ નિકાલ સુધી;

(ઈ) આવા અન્ય અને વધુ આદેશો પસાર કરવા માટે ખુશ રહો જે યોગ્ય અને યોગ્ય માનવામાં આવે.”

૨ રિટ-અરજદારો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા કેસનો સારાંશ નીચે મુજબ હોઈ શકે છે:

૨(૧) ત્રણેય રિટ-અરજદારો આણંદ જિલ્લાના તાલુકા બોરસદના રહેવાસી છે. રિટ-અરજદાર નંબર ૧ જિલ્લા પંચાયતના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ આનંદ છે અને રિટ-અરજદાર નંબર ૨ બોરસદ તાલુકા પંચાયતના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ છે.

૨(૨) વર્તમાન રિટ-અરજીમાં પડકારનો વિષય રાજ્ય ચૂંટણી પંચ દ્વારા ૨૩મી જાન્યુઆરી, ૨૦૨૧ના રોજ બહાર પાડવામાં આવેલ પરિપત્ર છે, જેમાં ગુજરાત રાજ્યમાં ૬ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, ૮૧ મ્યુનિસિપાલિટી, ૩૧ જિલ્લા પંચાયતો અને ૨૩૧ તાલુકા પંચાયતોની આગામી ચૂંટણીઓ માટે ચૂંટણી કાર્યક્રમ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે.

૨(૩) ચૂંટણી કાર્યક્રમ માટે આપવામાં આવેલ વિવાદિત પરિપત્ર આ રીતે વાંચે છે:

“રાજ્ય ચૂંટણી પંચે ૨૩/૦૧/૨૦૨૧ પર જાહેરાત કરી છે કે રાજ્યના ૬ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની સામાન્ય ચૂંટણીની તારીખ તેમજ જુનાગઢ નગરપાલિકાની બે બેઠકોની પેટાચૂંટણી ૨૧/૦૨/૨૦૨૧ પર નક્કી કરવામાં આવી છે, જ્યારે ૮૧ નગરપાલિકાઓ, ૩૧ જિલ્લા પંચાયતો અને ૨૩૧ તાલુકા પંચાયતોની સામાન્ય ચૂંટણીની તારીખ તેમજ સમયાંતરે ખાલી પડેલી બેઠકો ૨૮/૦૨/૨૦૨૧ પર નક્કી કરવામાં આવી છે.તેથી, ચૂંટણી હેઠળના મતવિસ્તારો માટે ઉમેદવારો અને રાજકીય પક્ષો માટે આચાર સંહિતા ૨૩/૦૧/૨૦૨૧ થી અમલમાં આવે છે.શાસક પક્ષે પણ આચાર સંહિતાનું પાલન કરવું અને તેનો અમલ કરવો જરૂરી છે.

“ચૂંટણી કાર્યક્રમ

ક્રમ નંબર	વર્ણન	ચૂંટણી કાર્યક્રમ	
		મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમ	જિલ્લા/તાલુકા પંચાયતો/નગર પાલિકાઓ

૧	ચૂંટણીની જાહેરાતની તારીખ	૨૩/૦૧/૨૦૨૧	૨૩/૦૧/૨૦૨૧
૨	પરિપત્ર બહાર પાડવાની તારીખ	૦૧/૦૨/૨૦૨૧	૦૮/૦૨/૨૦૨૧
૩	ઉમેદવારી પત્ર ભરવાની છેલ્લી તારીખ	૦૬/૦૨/૨૦૨૧	૧૩/૦૨/૨૦૨૧
૪	નામાંકનની ચકાસણી માટેની તારીખ	૦૮/૦૨/૨૦૨૧	૧૫/૦૨/૨૦૨૧
૫	ઉમેદવારી પાછી ખેંચવાની છેલ્લી તારીખ	૦૮/૦૨/૨૦૨૧	૧૬/૦૨/૨૦૨૧
૬	ચૂંટણીની તારીખ	૨૧/૦૨/૨૦૨૧ (રવિવાર) ૭-૦૦સવારે થી ૬-૦૦ સાંજ સુધી	૨૮/૦૨/૨૦૨૧ (રવિવાર) ૭-૦૦સવારે થી ૬-૦૦ સાંજ સુધી
૭	ફરીથી ચૂંટણીની તારીખ (જો જરૂરી હોય તો)	૨૨/૦૨/૨૦૨૧	૦૧.૦૩.૨૦૨૧
૮	મતગણતરીની તારીખ	૨૩/૦૨/૨૦૨૧	૦૨/૦૩/૨૦૨૧
૯	ચૂંટણી પ્રક્રિયા પૂર્ણ થવાની તારીખ	૨૬/૦૨/૨૦૨૧	૦૫/૦૩/૨૦૨૧

૨(૪) રિટ-અરજદારો દ્વારા ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં સુધી છ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની વાત છે ત્યાં સુધી ચૂંટણીની તારીખ ૨૧ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧ નક્કી કરવામાં આવી છે અને મતગણતરી અને પરિણામની જાહેરાત ૨૩ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧ નક્કી કરવામાં આવી છે. બીજી તરફ, જિલ્લા પંચાયતો, તાલુકા પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓની ચૂંટણીની તારીખ ૨૮ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧ નક્કી કરવામાં આવી છે અને મતગણતરી અને પરિણામની જાહેરાત ૨ મે ૨૦૨૧ના રોજ નક્કી કરવામાં આવી છે.

૨(૫) રિટ-અરજદારો અનુસાર, ચૂંટણી પરિણામની જાહેરાત માટે બે અલગ-અલગ તારીખો હોવી જોઈએ નહીં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ૬ નગર નિગમો, ૮૧ નગરપાલિકાઓ, ૩૧ જિલ્લા પંચાયતો અને ૩૩૧ તાલુકા પંચાયતોની ચૂંટણીનું પરિણામ એક ચોક્કસ દિવસે હોવું જોઈએ અને તે ૨૭ માર્ચ ૨૦૨૧ના રોજ હોઈ શકે છે. રિટ-અરજદારો અનુસાર, જો છ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના ચૂંટણી પરિણામો જિલ્લા પંચાયતો, તાલુકા પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓની ચૂંટણી પહેલા જાહેર કરવામાં આવે, તો તે ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં મતદારોના હૃદય અને મનને પ્રભાવિત કરી શકે છે. રિટ-અરજદારોના જણાવ્યા અનુસાર, આ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની વિભાવનાને અવરોધે છે.

૩ ઉપર ઉલ્લેખિત આવા સંજોગોમાં, ત્રણેય રિટ-અરજદારો વર્તમાન રિટ-અરજ સાથે આવ્યા છે.

લેખિત અરજીઓ પર રજૂઆતો:

૪ રિટ-અરજદારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ચંપાનેરીએ શરૂઆતમાં રજૂઆત કરી હતી કે ચૂંટણી મુલતવી રાખવા માટે હાલની રિટ-અરજ દાખલ કરવામાં આવી નથી. ચૂંટણી યોજવા અને તેનું સંચાલન કરવાની કાયદેસરતા, માન્યતા અને સત્તા પર સવાલ ઉઠાવીને તે દાખલ કરવામાં આવી નથી. ચૂંટણી કાર્યક્રમને રદ કરવાની માંગ કરતી અરજી પણ દાખલ કરવામાં આવી નથી. શ્રી ચંપાનેરીના જણાવ્યા અનુસાર, હાલની રિટ-અરજ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી સુનિશ્ચિત કરવા અને મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી યોજવા અને તેનું સંચાલન કરવા માટે અને કોઈપણ રીતે પ્રભાવિત થયા વિના તમામ મતદારો દ્વારા મતદાનના અધિકારનો મુક્ત, ન્યાયી અને નિખાલસ ઉપયોગ કરવા માટે દાખલ કરવામાં આવી છે. શ્રી ચંપાનેરી રજૂઆત કરશે કે રિટ-અરજ માત્ર મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની ચૂંટણીના પરિણામની જાહેરાતની જુદી જુદી તારીખો નક્કી કરવા અને બીજી તરફ, જિલ્લા પંચાયતો, તાલુકા પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓની ચૂંટણીના પરિણામ સુધી મર્યાદિત છે.

પ શ્રી ચંપાનેરી રજૂઆત કરશે કે રાજ્ય ચૂંટણી પંચને મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી યોજવાના હેતુથી પૂર્ણ સત્તાઓ આપવામાં આવી છે.ઉપર ઉલ્લેખિત ચૂંટણી કાર્યક્રમ મગજના સંપૂર્ણ બિન-ઉપયોગને પ્રતિબિંબિત કરે છે.શ્રી ચંપાનેરીના જણાવ્યા અનુસાર, મતગણતરીની તારીખ ૨૩મી જાન્યુઆરી ૨૦૨૧ના પરિપત્રનો ભાગ ન હોઈ શકે, જે ચૂંટણી કાર્યક્રમની જોગવાઈ કરે છે.આ સંબંધમાં, શ્રી ચંપાનેરીએ બોમ્બે પ્રાંતીય મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (ચૂંટણીનું સંચાલન) નિયમો, ૧૯૯૪ (ટૂંકમાં, 'નિયમો ૧૯૯૪') ના નિયમ ૫ તરફ આ કોર્ટનું ધ્યાન દોર્યું હતું.નિયમ ૫ ઇરિછત ચૂંટણીની જાહેર સૂચનાના સંદર્ભમાં છે.શ્રી ચંપાનેરીના જણાવ્યા અનુસાર, જ્યાં સુધી ચૂંટણીના પરિણામની જાહેરાતની તારીખની વાત છે ત્યાં સુધી નિયમ ૫ શાંત છે.તેથી, શ્રી ચંપાનેરીના જણાવ્યા અનુસાર, વિવાદિત પરિપત્ર નિયમો ૧૯૯૪ના નિયમ ૫ અનુસાર નથી.

૬ ત્યારબાદ શ્રી ચંપાનેરીએ આ કોર્ટનું ધ્યાન નિયમો ૧૯૯૪ના નિયમ ૫૫ તરફ દોર્યું હતું.નિયમ ૫૫ મતગણતરીના સમય અને સ્થળના સંદર્ભમાં છે.શ્રી ચંપાનેરીના જણાવ્યા અનુસાર, જ્યાં સુધી ચૂંટણીના પરિણામની જાહેરાતની વાત છે, તે તારીખ નિયમો ૧૯૯૪ના નિયમ ૫૫ અનુસાર હોવી જોઈએ.

૭ શ્રી ચંપાનેરીના જણાવ્યા અનુસાર, જિલ્લા પંચાયતો, તાલુકા પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓની ચૂંટણીના કિસ્સામાં મતદાનની તારીખ પહેલાં મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની ચૂંટણીના કિસ્સામાં મતગણતરીની તારીખ નક્કી કરવાની જરૂર હોય તેવા કોઈ જર્મન આધારો અથવા કારણોના આધારે આ વિવાદિત કાર્યવાહી કાનૂની ક્ષેત્ર અને/અથવા સંપૂર્ણ મનસ્વીતાથી પીડાય છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે રિટ-અરજદારો જુદી જુદી તારીખો નક્કી કરવાના આવા મનસ્વી નિર્ણયથી ગંભીર રીતે પૂર્વગ્રહયુક્ત અને વ્યથિત છે. શ્રી ચંપાનેરીના જણાવ્યા અનુસાર, રાજ્ય ચૂંટણી પંચે મુક્તપણે અને નિષ્પક્ષ રીતે કામ કર્યું નથી, તેથી મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી સુનિશ્ચિત કરવાની તેની બંધારણીય જવાબદારી નિભાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યું છે.

૮ શ્રી ચંપાનેરીએ આ અદાલતના ધ્યાન પર લાવ્યું હતું કે વર્ષ ૨૦૧૫માં આ જ મુદ્દો આ હાઈકોર્ટ સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. આ મામલો સુપ્રીમ કોર્ટ સુધી પહોંચ્યો હતો અને સુપ્રીમ કોર્ટે ૨૯ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫ના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ અરજીઓ સાથે વિશેષ મંજૂરી અરજીનો નિકાલ કર્યો હતો. આ હુકમ આ પ્રમાણે છે:

“એસ એલ પિ (સિ) નંબર ૨૪૯૫૦/૨૦૧૫ માં આઈ એ નંબર

૪/૨૦૧૫

આ અરજી અરજદાર દ્વારા નીચેની અરજ સાથે દાખલ કરવામાં આવી છે:

“ક) ગુજરાતમાં છ મહાનગર પાલિકાઓમાં ચૂંટણી યોજવા માટે રાજ્ય ચૂંટણી પંચ, ગુજરાત દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલ વરિષ્ઠ નંબર ઇ એલ સિ-સિ ઓ સિ ૩ (૭)-૧૦૨૦૧૫-કે ધરાવતા ૨૩/૧૦/૨૦૧૫ ના પરિપત્રના અમલ પર રોક લગાવવી;

બી) હાલની વિશેષ રજા અરજીનો ચુકાદો આવે ત્યાં સુધી ગુજરાતમાં છ મહાનગર પાલિકાની ચૂંટણીઓ પર રોક;

સી) ન્યાયના હિતમાં આ માનનીય અદાલતને યોગ્ય અને યોગ્ય લાગે તેવા કોઈપણ આદેશ અથવા આદેશો પસાર કરો.

જેમ વિનંતી કરવામાં આવી છે તેમ અમે કોઈ વચગાળાનો આદેશ આપવા ઈચ્છુક નથી.અમે ફક્ત અવલોકન કરીએ છીએ કે યોજનારી ચૂંટણીનું પરિણામ તાત્કાલિક વિશેષ રજા અરજીના પરિણામને આધિન રહેશે.જો કે, અમે રાજ્ય ચૂંટણી પંચ દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી ૨૩/૧૦/૨૦૧૫ ની અખબારી નોંધમાંથી નોંધ્યું છે કે મ્યુનિસિપલ

કોર્પોરેશનો અને નગરપાલિકાઓ/પંચાયતોની ચૂંટણીઓ અનુક્રમે ૨૨/૧૧/૨૦૧૫ અને ૨૯/૧૧/૨૦૧૫ પર યોજાવાની છે અને મતગણતરીની તારીખો અનુક્રમે ૨૬/૧૧/૨૦૧૫ અને ૨/૧૨/૨૦૧૫ તરીકે આપવામાં આવી છે.

અરજદારે મતગણતરીની આવી પ્રક્રિયા સામે આ આધાર પર કેટલાક વાંધા ઉઠાવ્યા હતા કે અન્ય સંસ્થાઓની ચૂંટણીઓ યોજાય તે પહેલાં મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની ચૂંટણીના પરિણામની જાહેરાતથી આવી અન્ય સંસ્થાઓની ચૂંટણી પર કેટલીક અનિરૂપનીય અસર થવાની સંભાવના છે.

અમે આ વિવાદ પર કોઈ નિષ્કર્ષ નોંધવાનો પ્રસ્તાવ નથી કરતા પરંતુ જ્યારે આ મામલાની સુનાવણી થઈ ત્યારે રાજ્ય ચૂંટણી પંચ વતી હાજર રહેલા વરિષ્ઠ વકીલ મિહિર ઠાકુરે નિવેદન આપ્યું હતું કે અરજદારના ડરને દૂર કરવા માટે ચૂંટણી પંચ તમામ સંસ્થાઓનું મતદાન પૂર્ણ થયા પછી જ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, નગરપાલિકાઓ અને પંચાયતોની ચૂંટણીમાં પડેલા મતપત્રોની ગણતરી હાથ ધરશે.

આઈ એ નંબર ૪/૨૦૧૫ નો તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

એસ એલ પી(સી) ૨૮૯૭૯/૨૦૧૫ માં એક નંબર ૫/૨૦૧૫

એસ. એલ. પી. (સી) નંબર ૨૪૯૫૦/૨૦૧૫ માં આઈ એ નંબર ૪/૨૦૧૫ માં ક્રમને ધ્યાનમાં રાખીને, એસ. એલ. પી. (સી) નંબર ૨૮૯૭૯/૨૦૧૫ માં આઈ એ નંબર ૫/૨૦૧૫ નો પણ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

ડબ્લ્યુ પી (સી) નંબર ૭૫૨/૨૦૧૫ માં આઈ એ નંબર ૨ છે.

અરજી (આઈ એ નંબર ૨/૨૦૧૫) માં જણાવેલા કારણોને સ્વીકારીને, ૨૬/૧૦/૨૦૧૫ તારીખના આદેશને પાછો ખેંચવા માટેની અરજી, જે બિન-કાર્યવાહી માટે રદ કરવામાં આવી હતી, તેને મંજૂરી આપવામાં આવે છે.રિટ પિટિશન તેના મૂળ નંબર પર પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે.”

૯ શ્રી ચંપાનેરી રજૂઆત કરશે કે વર્ષ ૨૦૧૫માં રાજ્ય ચૂંટણી પંચ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ નિવેદન આપ્યું હતું કે અરજદારના ડરને દૂર કરવા માટે, ચૂંટણી પંચ તમામ સંસ્થાઓના મતદાન પૂર્ણ થયા પછી જ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, નગરપાલિકાઓ અને પંચાયતોની ચૂંટણીમાં મતદાન થયેલા મતપત્રોની ગણતરી હાથ ધરશે.સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ

કરવામાં આવેલા આવા નિવેદનને ધ્યાનમાં રાખીને, સુપ્રીમ કોર્ટને ગુણદોષના આધારે આ મુદ્દે જવાની કોઈ તક મળી ન હતી.

૧૦ શ્રી ચંપાનેરી રજૂઆત કરશે કે આ વખતે પણ વર્તમાન રિટ-અરજદારોના ભયને દૂર કરવા માટે, ચૂંટણી પંચે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનો, પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓની ચૂંટણીમાં મતદાન થયેલા મતપત્રોની ગણતરી તમામ સંસ્થાઓનું મતદાન પૂર્ણ થયા પછી જ હાથ ધરવી જોઈએ.

૧૧ ઉપર ઉલ્લેખિત આવા સંજોગોમાં, શ્રી ચંપાનેરી પ્રાર્થના કરે છે કે તેમની રિટ-અરજીમાં યોગ્યતા હોવાથી, તેને મંજૂરી આપવામાં આવે અને જે રાહત માટે વિનંતી કરવામાં આવી છે તે આપવામાં આવે.

રાજ્ય ચૂંટણી આયોગના પોતાના પર રજૂઆતો:

૧૨ બીજી બાજુ, આ રિટ-અરજીનો રાજ્ય ચૂંટણી પંચ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી રૂપલ પટેલ દ્વારા સહાયિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિહિર જોશી દ્વારા ઉગ્ર વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી જોશીએ શરૂઆતમાં રજૂઆત કરી હતી કે ભારતના બંધારણમાં સમાવિષ્ટ ચૂંટણી બાબતોમાં અદાલતો દ્વારા દખલગીરી કરવાના ચોક્કસ પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં રાખીને રિટ-અરજી જાળવવા યોગ્ય

નથી.શ્રી જોશીના જણાવ્યા અનુસાર, જો રિટ-અરજી કાયદામાં જાળવવા યોગ્ય હોવાનું માનવામાં આવે તો પણ, રિટ-અરજદારોને ચૂંટણી કાર્યક્રમ પર સવાલ ઉઠાવવાનો કોઈ પણ પ્રકારનો કાનૂની અધિકાર નથી.એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે કોર્પોરેશન, પંચાયત અને નગરપાલિકા સ્થાનિક સ્વરાજ્યની ત્રણ અલગ-અલગ સંસ્થાઓ છે અને તેઓ ત્રણ અલગ-અલગ ક્ષેત્રોમાં કામ કરે છે અને ત્રણ અલગ-અલગ કાયદાઓ દ્વારા સંચાલિત થાય છે.

૧૩ શ્રી જોશી રજૂઆત કરશે કે આ રિટ-એપ્લિકેશનની સંપૂર્ણ ઇમારત ત્રણ રિટ-અરજદારોની વ્યક્તિગત ધારણા પર આધારિત છે કે જો છ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની ચૂંટણીના પરિણામો પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓની ચૂંટણી પહેલા જાહેર કરવામાં આવે, તો આવા પરિણામો ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં મતદારોના મનને પ્રભાવિત કરી શકે છે.શ્રી જોશીના જણાવ્યા અનુસાર, આ પ્રકારનો ભય અથવા ધારણા સંપૂર્ણપણે અસ્પષ્ટ છે અને તેનો કોઈ આધાર નથી.

૧૪ શ્રી જોશી રજૂ કરશે કે ગુજરાત રાજ્યમાં લગભગ ૪ કરોડ મતદારો છે.ત્રણેય રિટ-અરજદારો પાસે એવું માનવાનું કોઈ કારણ નથી કે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનનું પરિણામ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં મતદારોને પ્રભાવિત કરી શકે છે.આ આશંકા માત્ર અટકળો અને અનુમાનો પર આધારિત છે અને તે હાઈકોર્ટ સમક્ષ વર્તમાન પ્રકૃતિની રિટ-અરજી લાવવાનો આધાર ન હોઈ શકે.

૧૫ શ્રી જોશી રજૂ કરશે કે જ્યાં સુધી ચૂંટણી કાર્યક્રમ નક્કી કરવાની વાત છે ત્યાં સુધી રાજ્ય ચૂંટણી પંચ સામે રિટ-અરજદારો દ્વારા દુર્ભાવનાપૂર્ણ આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા નથી.રાજ્ય ચૂંટણી પંચે વિવાદિત પરિપત્ર દ્વારા ચૂંટણી કાર્યક્રમ નક્કી કરતી વખતે કોવિડ માર્ગદર્શિકા અને અન્ય ઘણા પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખ્યા છે.

૧૬ શ્રી જોશી રજૂઆત કરશે કે ચૂંટણી પ્રક્રિયાની નિકટતા એ એક પરિબળ છે જેણે હાઈકોર્ટના રિટ અધિકારક્ષેત્રની કવાયતમાં આદેશો પસાર કરવા માટે માર્ગદર્શન અને સંચાલન કરવું જોઈએ.આવી પ્રક્રિયા જેટલી વધુ નિકટવર્તી હશે, તેટલી જ વધુ અદાલતની કંઈપણ કરવા માટે અનિચ્છા હોવી જોઈએ, અથવા કંઈપણ કરવા માટે નિર્દેશ આપવો જોઈએ, જે પ્રક્રિયાને કોઈક રીતે અથવા અન્ય રીતે અવરોધે છે.તેઓ રજૂઆત કરશે કે આ અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર ચૂંટણી પંચને ચોક્કસ તારીખો પર ચોક્કસ ચૂંટણીઓ યોજવા માટે નિર્દેશો જારી કરવા અને ચૂંટણી પ્રક્રિયાની શુદ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે જે જરૂરી હોઈ શકે તેની સાથે સુસંગત તેમની શક્યતા અને વ્યવહારિકતા વિશે આયોગની ધારણાને સ્વતંત્ર રીતે અલગ-અલગ તારીખો પર આવા ધ્રુવોના પરિણામોની ઘોષણા કરવા સુધી વિસ્તરશે નહીં.

૧૭ શ્રી જોશીએ અમારા ધ્યાનમાં એ પણ લાવ્યું કે વર્ષ ૨૦૦૮માં આ હાઈકોર્ટમાં સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નંબર ૨૫૩૩/૨૦૦૮ તરીકે સમાન રાહતની માંગ કરતી એક સમાન અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી.આ અદાલતની સંકલન ખંડપીઠે દખલ કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો અને ૧૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૮ના આદેશ દ્વારા રિટ-અરજીને નકારી કાઢી હતી.

૧૮ ત્યારબાદ શ્રી જોશીએ રાજ્ય ચૂંટણી પંચ વતી દાખલ કરવામાં આવેલા સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલા કેટલાક સંબંધિત દાવાઓ તરફ આ કોર્ટનું ધ્યાન દોર્યું હતું.શ્રી જોશીએ ફરાર ૧૧માં કરવામાં આવેલા દાવાઓ પર ઘણો ભાર મૂક્યો હતો, જે આ રીતે વાંચે છે:

“હું આગળ કહું છું અને રજૂ કરું છું કે, અરજદારોની દલીલો કાલ્પનિક છે, શુદ્ધ ધારણાઓ અને અનુમાન એ હકીકત પરથી પણ મેળવી શકાય છે કે, સ્વ-સરકારના એકમો તરીકે બહુવિધ સ્થાનિક સત્તામંડળના મુદ્દાઓ સંપૂર્ણપણે અલગ અને અલગ હશે.વધુમાં તેઓ મતવિસ્તાર મુજબ સંપૂર્ણપણે અલગ મતદાર પ્રોફાઇલ ધરાવે છે.હું કહું છું અને રજૂ કરું છું કે, જે મુદ્દાઓ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમાં રહેતા મતદારોને ચિંતિત કરી શકે છે તે જિલ્લા/તાલુકા પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓના મતદારોથી ખૂબ જ અલગ હશે.એવું મૂલ્યાંકન કરી શકાય છે કે, સમય જતાં, જિલ્લા/તાલુકા પંચાયતોની વસ્તી/ભૌગોલિક વિસ્તારો નગરપાલિકાઓની વસ્તી સાથે

લગભગ સમાન છે અને તેથી, તેમના મુદ્દાઓ સમાન પ્રકારના હોઈ શકે છે. પ્રમાણિત કરવા માટે હું ઉદાહરણો આપી શકું છું કે શહેરી અને ગ્રામીણ વિસ્તારોના હિતો/સમસ્યાઓ કેવી રીતે અલગ અને અલગ છે. જે લોકો ગ્રામીણ મતદારો છે તેઓ જોવા માંગે છે કે મગફળીના પાકને મહત્તમ આવક મળે અને તેની સામે શહેરી મતદારો એ જોવા માંગે છે કે તેલની કિંમતોમાં વધારો ન થાય. આ જ વાત શાકભાજી અને અન્ય કૃષિ પેદાશોને પણ લાગુ પડશે. ખેડૂતો તેમની પેદાશોનો મહત્તમ ભાવ ઈચ્છે છે અને શહેરી વિસ્તારોમાં વિકેતાઓ એ જોવા માંગે છે કે, તેઓ ખેડૂતો પાસેથી સૌથી સસ્તા દરે પેદાશો ખરીદી શકે, તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી પાણીની સુવિધાઓની વાત છે ત્યાં સુધી ગ્રામીણ મતદારો પૂરતી સિંચાઈ સુવિધાઓ વિશે ચિંતિત હશે, જ્યારે શહેરી મતદારો તેમના ઘરોમાં સીધો નિયમિત પાણી પુરવઠો સુનિશ્ચિત કરવા માંગે છે. આ ઉપરાંત, ગ્રામીણ તેમજ શહેરી વિસ્તારોમાં બી. એસ. એન. એલ., વીજળી માર્ગો વગેરે જેવા સેવા પ્રદાતાઓને લગતા અન્ય મુદ્દાઓ અલગ અને અલગ હશે. હું કહું છું અને રજૂ કરું છું કે, આ દ્રષ્ટિકોણથી પણ, અરજદારોની અસ્પષ્ટ આશંકા કે જો મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના સંદર્ભમાં મતની ગણતરી અગાઉથી કરવામાં આવે તો અન્ય સ્થાનિક સંસ્થાઓના મતદારો પ્રભાવિત થશે, તે ટકાઉ નથી અને તેને નકારી કાઢવાની જરૂર છે. અને હકીકતમાં, આ

માનનીય અદાલતે ૧૫/૦૨/૨૦૦૮ ના ઉપરોક્ત આદેશ દ્વારા સમાન દલીલને નકારી કાઢી હતી.

ઉપરોક્ત પરિસરમાં, ગુજરાત રાજ્યમાં એક તરફ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને બીજી તરફ જિલ્લા/તાલુકા પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓના મતોની ગણતરી માટે આ માનનીય અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા ૧૫/૦૨/૨૦૦૮ ના આદેશ દ્વારા સમર્થિત સ્થાપિત લાંબી પ્રધાને દોષિત ઠેરવી શકાતી નથી અને ખાસ કરીને જ્યારે અરજદારે તેની દલીલોને મૌન પણ સાબિત કરી નથી.તેથી વર્તમાન અરજી નીચેની બાબતો પર બરતરફ કરવા માટે જરૂરી છે:

- (૧) ભારતના બંધારણની કલમ ૨૪૩-ઓ અને કલમ ૨૪૩-ઝેડમાં સમાવિષ્ટ ચૂંટણી બાબતોમાં દખલગીરી પર પ્રતિબંધ,
- (૨) અરજદારોને કોઈ કાનૂની અને/અથવા મૂળભૂત અધિકાર નથી.
- (૩) અરજદારોએ તેમની રાજકીય ધારણાઓ માટે ન્યાયિક પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ કરવાનો આશરો લીધો હોવાનું જણાય છે.
- (૪) અરજી માત્ર અટકળો અને અનુમાનો પર આધારિત છે,
- (૫) કોઈ ગુણથી વંચિત,

(૬) ચૂંટણી પ્રક્રિયા સરળતાથી ચલાવવા માટે.”

૧૯ છેલ્લે શ્રી જોશીએ ધ્યાન દોર્યું હતું કે વર્ષ ૨૦૦૫, ૨૦૦૮, ૨૦૧૦ અને ૨૦૧૩માં યોજાયેલી ચૂંટણીઓમાં પરિણામોની જાહેરાતની તારીખ અલગ હતી.

૨૦ શ્રી જોશીએ તેમની ઉપરોક્ત રજૂઆતોના સમર્થનમાં સુપ્રીમ કોર્ટના બે નિર્ણયો પર મજબૂત આધાર રાખ્યો છે:

(૧) ભારતનું ચૂંટણી પંચ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્યો, ૧૯૯૫

(પૂરક) ૩ એસ. સી. સી. ૬૪૩;

(૨) એ. કે. એમ. હસન ઉઝમાન અને અન્યો વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્યો, (૧૯૮૨) ૨ એસ. સી. સી. ૨૧૮.

૨૧ ઉપર ઉલ્લેખિત આવા સંજોગોમાં, શ્રી જોશી પ્રાર્થના કરે છે કે વર્તમાન રિટ-અરજીમાં કોઈ યોગ્યતા ન હોવાથી, તેને નકારી શકાય.

ગુજરાત રાજ્યના પોતાના પર રજૂઆતો:

૨૨ રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એ. જી. પી. સુશ્રી ઐશ્વર્યા ગુપ્તાની સહાયથી વિદ્વાન સરકારી વકીલ સુશ્રી મનીષા લવકુમાર શાહે પણ વર્તમાન રિટ-અરજીનો ઉગ્ર વિરોધ કર્યો છે. સુશ્રી શાહ રજૂ કરશે કે શહેરી મતદાનની રીત અને ગ્રામીણ મતદાનની રીતને ધ્યાનમાં રાખીને રિટ-અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે. એક રાજકીય પક્ષ સાથે જોડાયેલા રાજકીય નેતાઓ હોવાના કારણે રિટ-અરજદારોને તેમના મનમાં ડર છે કે છ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના પરિણામો ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં મતદારોના મનને પ્રભાવિત કરી શકે છે અને તે ગ્રામીણ મતદાનની રીતને અસર કરી શકે છે. સુશ્રી શાહના જણાવ્યા અનુસાર, તમામ ચૂંટણીઓના પરિણામોની જાહેરાતની તારીખ એકસમાન હોવી જોઈએ તેવી વિનંતી સાથે હાઈકોર્ટમાં આવવાનો આ આધાર ભાગ્યે જ હોઈ શકે છે. સુશ્રી શાહના જણાવ્યા અનુસાર, આ રિટ-અરજી ભારે ખર્ચ સાથે નકારી કાઢવાને પાત્ર છે. સુશ્રી શાહે મોટાભાગે રાજ્ય ચૂંટણી પંચ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી જોશી દ્વારા પ્રચાર કરાયેલી તમામ રજૂઆતોને સ્વીકારી છે.

વિશ્લેષણ:

૨૩ પક્ષકારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીને જોયા પછી, એકમાત્ર પ્રશ્ન જે આપણા ધ્યાનમાં આવે છે તે છે કે શું

રિટ-અરજદારો વર્તમાન રિટ-અરજીમાં વિનંતી કરાયેલ કોઈપણ રાહત માટે હકદાર છે કે કેમ.

૨૪ બંને બાજુએ પ્રચાર કરાયેલી હરીફ રજૂઆતો તરફ ધ્યાન આપતા પહેલા, આપણે કાયદાની કેટલીક સુસંગત જોગવાઈઓ પર ધ્યાન આપવું જોઈએ.

(૧) ભારતના બંધારણની કલમ ૨૪૩-ઓ, ૨૪૩-ઝેડ જિ અને ૩૨૪ અનુક્રમે આ રીતે વાંચે છે:

“૨૪૩-ઓ. ચૂંટણી બાબતોમાં અદાલતો દ્વારા દખલગીરી કરવા માટે બાર.- આ બંધારણમાં કંઈપણ હોવા છતાં –

(ક) મતવિસ્તારોની સીમાંકન અથવા અનુચ્છેદ ૨૪૩કે હેઠળ બનાવેલા અથવા બનાવવાનો ઇરાદો ધરાવતા આવા મતવિસ્તારોને બેઠકોની ફાળવણીને લગતા કોઈ કાયદાની માન્યતા પર કોઈ પણ અદાલતમાં સવાલ ઉઠાવવામાં આવશે નહીં;

(ખ) રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા અથવા તે હેઠળ ઘડવામાં આવેલા કોઈ કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તેવી રીતે

સત્તાધિકારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી ચૂંટણી અરજી સિવાય કોઈ પણ પંચાયતની ચૂંટણી પર સવાલ ઉઠાવવામાં આવશે નહીં.”

“૨૪૩ ઝેડ જિ . ચૂંટણીની બાબતોમાં અદાલતોની દખલગીરી પર પ્રતિબંધ.— આ બંધારણમાં કંઈપણ હોવા છતાં, -

(ક) મતવિસ્તારોના સીમાંકન અથવા આવા મતવિસ્તારોને બેઠકોની ફાળવણીને લગતા કોઈ પણ કાયદાની માન્યતા, જે કલમ ૨૪૩ઝેડએફ હેઠળ કરવામાં આવી હોય અથવા કરવામાં આવે તેવું માનવામાં આવે છે, તેના પર કોઈ પણ અદાલતમાં સવાલ ઉઠાવવામાં આવશે નહીં;

(ખ) કોઈ પણ નગરપાલિકાની ચૂંટણીને રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા અથવા તે હેઠળ ઘડવામાં આવેલા કોઈ કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તેવી રીતે અને આવા સત્તામંડળ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી ચૂંટણી અરજી સિવાય પ્રશ્નમાં બોલાવવામાં આવશે નહીં.”

“૩૨૪ ચૂંટણીની દેખરેખ, દિશા અને નિયંત્રણ ચૂંટણી પંચને સોંપવામાં આવશે.—

(૧) સંસદ અને દરેક રાજ્યના વિધાનમંડળની તમામ ચૂંટણીઓ માટે અને આ બંધારણ હેઠળ યોજાયેલી રાષ્ટ્રપતિ અને ઉપરાષ્ટ્રપતિના હોદ્દાઓની ચૂંટણીઓ માટે મતદાર યાદીઓ તૈયાર કરવાની અને તેનું સંચાલન કરવાની દેખરેખ, દિશા અને નિયંત્રણ એક પંચમાં (આ બંધારણમાં ચૂંટણી પંચ તરીકે ઉલ્લેખિત) નિહિત રહેશે.

(૨) ચૂંટણી પંચમાં મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનર અને રાષ્ટ્રપતિ સમયાંતરે નક્કી કરે તેટલા અન્ય ચૂંટણી કમિશનરો, જો કોઈ હોય તો, હશે અને મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનર અને અન્ય ચૂંટણી કમિશનરોની નિમણૂક, સંસદ દ્વારા તે વતી બનાવવામાં આવેલી કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓને આધિન, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા કરવામાં આવશે.

(૩) જ્યારે કોઈ અન્ય ચૂંટણી કમિશનરની આ રીતે નિમણૂક કરવામાં આવે ત્યારે મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનર ચૂંટણી પંચના અધ્યક્ષ તરીકે કામ કરશે.

(૪) લોકસભાની અને દરેક રાજ્યની વિધાનસભાની દરેક સામાન્ય ચૂંટણી પહેલાં અને પ્રથમ સામાન્ય ચૂંટણી પહેલાં અને તે પછી આવી

પરિષદ ધરાવતા દરેક રાજ્યની વિધાન પરિષદની દરેક દ્વિવાર્ષિક ચૂંટણી પહેલાં, રાષ્ટ્રપતિ ચૂંટણી પંચ સાથે પરામર્શ કર્યા પછી એવા પ્રાદેશિક કમિશનરોની પણ નિમણૂક કરી શકે છે, જે તેઓ ખંડ (૧) દ્વારા પંચને સોંપવામાં આવેલા કાર્યોની કામગીરીમાં ચૂંટણી પંચને મદદ કરવા માટે જરૂરી સમજે.

(૫) સંસદ દ્વારા ઘડવામાં આવેલી કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓને આધિન, ચૂંટણી કમિશનરો અને પ્રાદેશિક કમિશનરોની સેવાની શરતો અને કાર્યકાળ રાષ્ટ્રપતિ નિયમ દ્વારા નક્કી કરે તેવાં રહેશે:

પરંતુ મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનરને સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશની જેમ જ અને સમાન આધારો સિવાય તેમના હોદ્દા પરથી દૂર કરવામાં આવશે નહીં અને મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનરની સેવાની શરતો તેમની નિમણૂક પછી તેમના ગેરલાભ માટે બદલવામાં આવશે નહીં.

વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનરની ભલામણ સિવાય અન્ય કોઈ ચૂંટણી કમિશનર અથવા પ્રાદેશિક કમિશનરને હોદ્દા પરથી દૂર કરવામાં આવશે નહીં.

(૬) રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યના રાજ્યપાલ, જ્યારે ચૂંટણી પંચ દ્વારા વિનંતી કરવામાં આવે ત્યારે, ખંડ (૧) દ્વારા ચૂંટણી પંચને સોંપવામાં આવેલા કાર્યોના નિર્વહન માટે જરૂરી હોય તેવો સ્ટાફ ચૂંટણી પંચને અથવા પ્રાદેશિક કમિશનરને ઉપલબ્ધ કરાવશે.”

(૨) ગુજરાત પંચાયત ચૂંટણી નિયમો, ૧૯૮૪ના અનુક્રમે નિયમો ૧૫ અને ૫૫ આ રીતે વાંચે છે:

“૧૫ નામાંકન પત્રોની ચકાસણી. -- (૧) નિયમ ૮ના પેટા નિયમ (૨) ની કલમ (બી) હેઠળ નામાંકનની ચકાસણી માટે નક્કી કરવામાં આવેલી તારીખે, ઉમેદવાર, તેમના ચૂંટણી એજન્ટો, દરેક ઉમેદવારનો એક પ્રસ્તાવક અને દરેક ઉમેદવાર દ્વારા લેખિતમાં અધિકૃત અન્ય એક વ્યક્તિ, પરંતુ અન્ય કોઈ વ્યક્તિ, રિટર્નિંગ અધિકારી નિમણૂક કરે તે સમયે અને સ્થળે ઊભા રહી શકશે નહીં અને રિટર્નિંગ અધિકારી તેમને તમામ ઉમેદવારોના નામાંકન પત્રોની તપાસ કરવા માટે તમામ વાજબી સુવિધાઓ આપશે, જે પેટા નિયમ (૨) ની જોગવાઈ હેઠળ અથવા નિયમ ૧૨ના પેટા નિયમ (૬) હેઠળ રિટર્નિંગ અધિકારી દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવ્યા હોય તે સિવાય આપવામાં આવ્યા છે.

(૨) રિટર્નિંગ ઓફિસર પછી નામાંકન પત્રોની તપાસ કરશે અને કોઈપણ નામાંકન પર કરવામાં આવી શકે તેવા તમામ વાંધાઓ નક્કી કરશે અને આવા વાંધા પર અથવા પોતાના પ્રસ્તાવ પર, જો કોઈ સંક્ષિપ્ત તપાસ હોય તો, તે જરૂરી લાગે તો, નીચેનામાંથી કોઈપણ આધાર પર કોઈપણ નામાંકન પત્રને નકારી શકે છે, એટલે કે:--

(એ) નામાંકનની ચકાસણી માટે નક્કી કરવામાં આવેલી તારીખે, ઉમેદવાર અધિનિયમ અથવા હાલમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળ બેઠક ભરવા માટે પસંદ થવા માટે લાયક નથી અથવા ગેરલાયક નથી; અથવા

(બી) પ્રસ્તાવક નામાંકન પત્ર પર હસ્તાક્ષર કરવા માટે ગેરલાયક ઠરે છે; અથવા

(સી) નિયમો ૧૨ અથવા ૧૩ ની કોઈપણ જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળતા આવી છે; અથવા

(ડી) ઉમેદવાર અથવા પ્રસ્તાવક અથવા કોઈપણ સમર્થન કરનાર તે વ્યક્તિ સાથે સમાન નથી કે જેની ચૂંટણી સંખ્યા નામાંકન

પત્રમાં આપવામાં આવી છે, જેમ કે ઉમેદવાર અથવા પ્રસ્તાવક અથવા સમર્થન કરનારની સંખ્યા, કેસ હોઈ શકે છે; અથવા

(ઈ) નોમિનેશન પેપર પર ઉમેદવાર અથવા કોઈપણ પ્રસ્તાવક અથવા કોઈપણ સમર્થનકર્તાની સહી વાસ્તવિક નથી અથવા છેતરપિંડી દ્વારા મેળવવામાં આવી છે.

(૩) પેટા નિયમ દરની કલમો (બી), (સી) અથવા (ડી) માં સમાવિષ્ટ કંઈપણ નામાંકન પત્રના સંદર્ભમાં કોઈ પણ અનિયમિતતાના આધારે કોઈ પણ ઉમેદવારની ઉમેદવારીની અસ્વીકારને અધિકૃત કરતું હોવાનું માનવામાં આવશે નહીં, જો ઉમેદવારને અન્ય નામાંકન પત્ર દ્વારા યોગ્ય રીતે નામાંકિત કરવામાં આવ્યો હોય, જેના સંબંધમાં કોઈ અનિયમિતતા કરવામાં આવી નથી.

(૪) રિટર્નિંગ ઓફિસર કોઈ પણ તકનિકી ખામીના આધારે કોઈપણ નામાંકન પત્રને નકારી કાઢશે નહીં જે નોંધપાત્ર પાત્રનું નથી.

સમજૂતી-આ પેટા-નિયમના હેતુઓ માટે ફોર્મ ૪ માં નામાંકન પત્રમાં પ્રતીકોને પૂર્ણ કરવામાં નિષ્ફળતા અથવા ઘોષણા પૂર્ણ કરવામાં ખામીને નોંધપાત્ર અક્ષરની ખામી માનવામાં આવશે નહીં.

(૫) રિટર્નિંગ ઓફિસર નિયમ ૯ હેઠળ આ માટે નિયત તારીખે તપાસ કરશે અને જ્યારે આવી કાર્યવાહી રમખાણો અથવા ખુલ્લી હિંસા અથવા તેના નિયંત્રણની બહારના કારણોસર વિસ્ફોટિત અથવા અવરોધિત થાય છે તે સિવાય કાર્યવાહીને સ્થગિત કરવાની મંજૂરી આપશે નહીં.

પરંતુ જો ચૂંટણી અધિકારી દ્વારા વાંધો ઉઠાવવામાં આવે અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે તો સંબંધિત ઉમેદવારને તપાસ માટે નક્કી કરવામાં આવેલી તારીખ પછી તરત જ બીજા દિવસ કરતાં વધુ સમય ન આપી શકાય અને ચૂંટણી અધિકારી જે તારીખે કાર્યવાહી સ્થગિત કરવામાં આવી છે તે તારીખે પોતાનો નિર્ણય નોંધાવશે.

(૬) રિટર્નિંગ ઓફિસર દરેક નોમિનેશન પેપર પર તેના નિર્ણયને સ્વીકારવા અથવા નકારી કાઢવાનું સમર્થન કરશે અને જો નોમિનેશન પેપર નકારી કાઢવામાં આવે તો, લેખિતમાં આવા અસ્વીકાર માટેના તેના કારણોનું સંક્ષિપ્ત નિવેદન નોંધાવશે અને ઉમેદવારની અરજીની

ગેરહાજરીમાં અને કોઈપણ ખર્ચ વિના પણ, ચકાસણી પૂર્ણ થયા પછી શક્ય તેટલી વહેલી તકે આદેશની પ્રમાણિત નકલ પૂરી પાડશે.

(૭) આ નિયમના હેતુઓ માટે, કોઈ પણ ચૂંટણી વિભાગ હાલમાં અમલમાં છે તે માટે મતદારોની યાદીમાં નોંધાયેલી નોંધણીની પ્રમાણિત નકલ રજૂ કરવી એ તે પ્રવેશમાં નામ ધરાવતા કોઈપણ મતદારના ચૂંટણી લડવાના અથવા નામાંકન પત્રમાં નોંધણી કરવાના અધિકારનો નિર્ણાયક પુરાવો હશે, સિવાય કે તે જોગવાઈ કરવામાં આવે કે ઉમેદવાર અથવા, કેસ હોય તો, પ્રસ્તાવક, કાયદાની કલમ ૨૮ની પેટા કલમ (૨) ના અર્થમાં, ચૂંટણી લડવા માટે ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવે.

(૮) નામાંકન પત્રની સ્વીકૃતિ અથવા અસ્વીકાર અંગે રિટર્નિંગ અધિકારીનો નિર્ણય અંતિમ રહેશે.”

“પપ મતની ગણતરી માટેનો સમય અને સ્થળ-ચૂંટણી અધિકારી મતદાન માટે નક્કી કરવામાં આવેલી તારીખના ઓછામાં ઓછા એક અઠવાડિયા પહેલાં અથવા પ્રથમ તારીખે મતની ગણતરી ક્યાં કરવામાં આવશે અને મતગણતરી શરૂ થવાની તારીખ અને સમયની નિમણૂક કરશે

અને દરેક ઉમેદવાર અથવા તેના ચૂંટણી એજન્ટને લેખિતમાં ફોર્મ રજમાં સૂચના આપશે:

પરંતુ જો કોઈ પણ કારણોસર રિટર્નિંગ ઓફિસરને આવું કરવું જરૂરી લાગે, તો તે દરેક ઉમેદવાર અથવા તેના ચૂંટણી એજન્ટને લેખિતમાં નોટિસ આપ્યા પછી આ રીતે નક્કી કરેલી તારીખ, સમય અને સ્થળ અથવા તેમાંથી કોઈપણમાં ફેરફાર કરી શકે છે:

પરંતુ જો કોઈ પણ કારણોસર રિટર્નિંગ ઓફિસરને આવું કરવું જરૂરી લાગે, તો તે દરેક ઉમેદવાર અથવા તેના ચૂંટણી એજન્ટને લેખિતમાં નોટિસ આપ્યા પછી તે તારીખ, સમય અને સ્થળ અથવા તેમાંથી કોઈપણમાં ફેરફાર કરી શકે છે.”

૨૫ હવે આપણે રાજ્ય ચૂંટણી પંચ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા જે બે ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તેની તપાસ કરી શકીએ છીએ.

(૧) એ. કે. એમ. હસન ઉઝમાન (ઉપરોક્ત) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે (બહુમતી ચુકાદો) નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

“આ અરજીમાં ચૂંટણીના કાયદાના અધિકારો પર સવાલ ઉઠાવવામા આવ્યા હોવાથી, ઉચ્ચ અદાલતે રિટ પિટિશનને ધ્યાનમાં રાખીને અને તેના પર એક નિયમ જારી કરીને તેના અધિકારક્ષેત્રમાં કામ કર્યું હતું.પરંતુ, આદર સાથે, ૧૨ અને ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૨ના વચગાળાના આદેશો પસાર કરવા અને ૨૫ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૨ના તેના ચુકાદા દ્વારા તે આદેશોની પુષ્ટિ કરવી વાજબી ન હતી.પ્રથમ, હાઈકોર્ટ પાસે તે આદેશો પસાર કરવાની બાંહેધરી આપવા માટે કોઈ સામગ્રી ન હતી.રિટ પિટિશનમાં આરોપો અસ્પષ્ટ અને સામાન્ય પ્રકૃતિના છે, જેના આધારે કોઈ રાહત આપી શકાતી નથી.બીજું, ઉચ્ચ અદાલતમાં રિટ પિટિશનને ધ્યાનમાં લેવા અને તેમાં યોગ્ય નિર્દેશો જારી કરવા માટે અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ ન હોવા છતાં, કોઈ પણ ઉચ્ચ અદાલતે બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને કોઈ પણ આદેશો, વચગાળાના અથવા અન્યથા પસાર કરવો જોઈએ નહીં, જે ચૂંટણીને મુલતવી રાખવાની વૃત્તિ અથવા અસર ધરાવે છે, જે વ્યાજબી રીતે નિકટવર્તી છે અને જેના સંબંધમાં તેના રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.ચૂંટણી પ્રક્રિયાની નિકટતા એ એક પરિબળ છે જેણે હાઈકોર્ટના રિટ અધિકારક્ષેત્રની ક્વાયતમાં આદેશો પસાર કરવા માટે માર્ગદર્શન અને સંચાલન કરવું આવશ્યક છે.આવી પ્રક્રિયા જેટલી વધુ નિકટવર્તી હશે,

તેટલી જ ઉચ્ચ અદાલતની કંઈપણ કરવાની અનિચ્છા હોવી જોઈએ,
અથવા કંઈપણ કરવા માટે નિર્દેશ આપવો જોઈએ, જે એવી પરિસ્થિતિ
ઊભી કરીને તે પ્રક્રિયાને અનિશ્ચિત સમય માટે મુલતવી રાખશે કે જેમાં
રાજ્યની સરકાર બંધારણની જોગવાઈઓ અનુસાર ચલાવી શકાતી
નથી.ભારત લોકશાહીનું એક રાષ્ટ્રીય છે, જે સમકાલીન ઇતિહાસની
હકીકત છે, જે બંધારણ હેઠળ તેમની અસાધારણ સત્તાઓનો ઉપયોગ
કરવા માટે અદાલતોને સમજદાર મુત્સદ્દીગીરીનો ઉપયોગ કરવાની માંગ
કરે છે.ઉચ્ચ અદાલતોએ કલમ ૨૨૬ હેઠળ કાર્ય કરવાની તેમની સત્તા પર
સ્વ-લાદવામાં આવેલી મર્યાદાનું પાલન કરવું જોઈએ, આદેશો પસાર
કરવાનો અથવા નિર્દેશો આપવાનો ઇનકાર કરવો જોઈએ, જે
અનિવાર્યપણે કાયદાકીય સંસ્થાઓની ચૂંટણીઓને અનિશ્ચિત સમય માટે
મુલતવી રાખવામાં પરિણમશે, જે આપણા બંધારણના લોકશાહી પાયો
અને કામગીરીનો સાર છે.મતદાર ચાટીઓની તૈયારી અને પ્રકાશન
બંધારણની કલમ ૩૨૯ (બી) ના અર્થમાં 'ચૂંટણી' ની પ્રક્રિયાનો એક
ભાગ છે કે કેમ તે હકીકતને ધ્યાનમાં લીધા વિના તે મર્યાદાનું પાલન કરવું
જોઈએ.”

(૨) ભારતના ચૂંટણી પંચ (ઉપરોક્ત) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે ફક્ત ૮ માં નીચેના
અવલોકનો કર્યા હતા:

“જ્યારે આપણે બંધારણીય સ્થિતિ અને એક ઉચ્ચ અને વિશિષ્ટ સંસ્થા તરીકે ચૂંટણી પંચની સત્તાઓની વિપુલતા વિશે ન્યાયિક ધારણાને પુનરાવર્તિત કરીએ છીએ, જે દેશમાં મુક્ત અને ન્યાયી ચૂંટણીઓની દેખરેખ રાખવાની ફરજ સાથે, એક જ સમયે સંવેદનશીલ અને મુશ્કેલ છે અને મુક્ત અને ન્યાયી ચૂંટણીઓ માટેની અનિવાર્યતાઓની તેની ધારણાઓમાં અદાલતો દ્વારા દખલ ન કરવી જોઈએ, ત્યારે આપણે એ પણ સૂચવવું જોઈએ કે બંધારણીય વ્યવસ્થા હેઠળ કોઈ સમીક્ષા ન કરી શકાય તેવી વિવેચનો નથી. બંધારણીય સત્તાવાળાઓ તેમની સંબંધિત બંધારણીય સત્તાના ક્ષેત્રમાં કામ કરે છે તેની ખાતરી કરવા માટેનું એકંદર બંધારણીય કાર્ય અદાલતો છે. ન્યાયિક સમીક્ષાના તે સિદ્ધાંત પર ૨/૮/૧૯૯૩ ના આદેશમાં કથિત ચૂંટણી પ્રક્રિયાને સંપૂર્ણ રીતે સ્થગિત કરવી એ ન્યાયી છે કે કેમ તે સ્પષ્ટ રીતે દલીલપાત્ર છે. પરંતુ એક વસ્તુ સ્પષ્ટ દેખાય છે: અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રનો વિસ્તાર ચૂંટણી પંચને ચોક્કસ તારીખો પર ચોક્કસ ચૂંટણીઓ યોજવા માટે નિર્દેશો જારી કરવા સુધી નહીં થાય, જે ચૂંટણી પ્રક્રિયાની શુદ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે શું જરૂરી હોઈ શકે તેની સાથે સુસંગત તેમની શક્યતા અને વ્યવહારતા વિશે આયોગની ધારણાને સ્વતંત્ર રીતે લાગુ થશે. આ પાસા પર ઉચ્ચ અદાલતોના વિવિધ વચગાળાના આદેશોની મંજૂરી અંગે આપણને વાંધો

છે. ચૂંટણી પંચને ચોક્કસ તારીખો પર ચૂંટણી યોજવા માટે મજબૂર કરવાની અને તે ઘટનાઓને તેમના ક્રમિક અને તાર્કિક અંત સુધી અનુસરવાની અસર અને અસરો હોઈ શકે છે.”

૨૬ હવે આપણે ગુજરાત પ્રદેશ કોંગ્રેસ સમિતિના કેસમાં જનરલ સેક્રેટરી વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (વિશેષ નાગરિક અરજી નંબર ૨૫૩૩/૨૦૦૮, ૧૫ ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૮ના રોજ નક્કી કરાયેલ) દ્વારા આપવામાં આવેલા આ અદાલતના ચુકાદાની તપાસ કરીશું, જેના પર રાજ્ય ચૂંટણી પંચ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ક વકીલ દ્વારા નોંધપાત્ર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે. ચુકાદો નીચે ટાંકવામાં આવ્યો છે:

“૧ આ અરજી અરજદાર, એક રાજકીય પક્ષ દ્વારા તેના સચિવ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી છે, જેમાં આદેશની રિટ અથવા આદેશની પ્રકૃતિમાં રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશની માંગ કરવામાં આવી છે અને જાહેર કરવામાં આવ્યું છે કે નગરપાલિકાઓ માટે યોજાયેલી ચૂંટણીઓ અને પંચાયતની ચૂંટણીઓમાં મતદાનની તારીખ નક્કી કરવા માટે મતગણતરીની તારીખો નક્કી કરવા માટે ૨૧/૧/૨૦૦૮ અને ૨૪/૧/૨૦૦૮ ની સૂચનાઓ એકતરફી અને અધિકારથી બહાર છે. અરજદારે વધુમાં રાજ્ય ચૂંટણી પંચને મ્યુનિસિપલ ચૂંટણીઓમાં

મતગણતરી મુલતવી રાખવાના નિર્દેશ માટે વિનંતી કરી છે જે ૧૯/૨/૨૦૦૮ થી ૨૧/૨/૨૦૦૮ પર નિર્ધારિત છે.

૨ અરજદાર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી બી. એમ. મંગુકિયાને સાંભળ્યા.મુખ્ય દલીલનો ભાર ગુજરાત નગરપાલિકાઓ (ચૂંટણીનું સંચાલન) નિયમો, ૧૯૯૪ના નિયમ-૫ અને નિયમ-૫૨ વચ્ચેના તફાવત પર આધારિત છે.એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત નિયમોના નિયમ-૫ હેઠળ નામાંકન દાખલ કરવાથી લઈને મતદાનના સમય સુધી વિવિધ તારીખો ફરજિયાતપણે પૂરી પાડવામાં આવી છે, જેની સામે ઉપરોક્ત નિયમોના નિયમ-૫૨ હેઠળ મતગણતરીની તારીખ, સમય અને સ્થળ નક્કી કરવાની જોગવાઈ મતદાન માટે નિર્ધારિત તારીખના એક અઠવાડિયા પહેલાં સિવાય વૈધાનિક રીતે કરવામાં આવી નથી.જો કે, ઉપરોક્ત નિયમોના નિયમ-૫૨ હેઠળ પ્રોવિસો પણ એક અપવાદ બનાવે છે જે રિટર્નિંગ ઓફિસરને મતની ગણતરીની તારીખ, સમય અને સ્થળને કોઈપણ કારણોસર ફરીથી નિર્ધારિત કરવાની મંજૂરી આપે છે જે રિટર્નિંગ ઓફિસરને આવું કરવું જરૂરી લાગે છે.નગરપાલિકાઓની ચૂંટણીઓ સાથે સંબંધિત બે જાહેરનામાઓનો ઉલ્લેખ કરતા, પ્રથમ તારીખની ૨૧/૧/૨૦૦૮ જેમાં ચૂંટણી સમયપત્રક ૧૭/૨/૨૦૦૮ પર મતદાન અને ૧૯/૨/૨૦૦૮ પર મતોની ગણતરી

નક્કી કરે છે, અને બીજી તારીખની ૨૪/૧/૨૦૦૮ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની ચૂંટણીઓ સાથે સંબંધિત જાહેરનામું જેમાં મતદાન ૨૦/૨/૨૦૦૮ પર નિર્ધારિત છે, તે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે બંને કિસ્સાઓમાં ચૂંટણી સમયપત્રક ૨૫/૨/૨૦૦૮ દ્વારા પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવાનું સૂચવે છે તે હકીકત હોવા છતાં રાજ્ય ચૂંટણી પંચે હેતુપૂર્વક સમયપત્રક એવી રીતે નક્કી કર્યું છે કે જેથી નગરપાલિકાઓની ચૂંટણીના પરિણામો યોજનારી ચૂંટણીઓ પર સામગ્રી અસર કરશે. બીજા દિવસે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ માટે વધુમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે આ સત્તાધારી પક્ષ/રાજ્ય સરકારના કહેવા પર કરવામાં આવ્યું છે. ચૂંટણી કમિશનરની નિમણૂક, દરજ્જો અને સત્તાઓ સંબંધિત બંધારણીય જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરતા રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત સત્તામંડળે ચૂંટણીના સંચાલનમાં નિષ્પક્ષ અને નિષ્પક્ષ હોવું જરૂરી છે.

૩ રાજ્ય ચૂંટણી કમિશનર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ. એન. શેલતે ધ્યાન દોર્યું હતું કે અરજદારે આદેશ માંગ્યો છે જે ધારે છે કે કાનૂની અધિકાર અરજદારમાં નિહિત છે જેને સંતોષવામાં આવી રહ્યો નથી. હકીકતમાં, અરજીમાં કરવામાં આવેલા દાવાઓ માટે કોઈ આધાર વિના અરજી માત્ર રાજકીય ધારણા પર આધારિત હતી. નગરપાલિકાઓ અને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ માટે મતદાન કરવા જતા એકમો

અલગ છે, જે રાજ્યના જુદા જુદા ભાગોમાં સ્થિત છે, અને એવી કોઈ ધારણા ન હોઈ શકે કે મતદાનની રીત અથવા એક એકમના કિસ્સામાં ચૂંટણીના પરિણામો બીજા એકમની મતદાનની રીતને અસર કરશે.તેથી અરજી નામંજૂર કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી.

૪ સામાવાળા નંબર ૨ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી એન. વી. અંજારિયાએ સામાવાળા નંબર ૩-ઓથોરિટી વતી ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોને સ્વીકારી હતી અને વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે એકવાર ચૂંટણી પ્રક્રિયા ચાલુ થઈ જાય પછી આ ઉચ્ચ અદાલતે એવી કોઈ ક્વાયટ હાથ ધરવી જોઈએ નહીં કે જેના પરિણામે નિર્ધારિત સમયપત્રકમાં વિક્ષેપ અથવા વિલંબ થાય.

૫ સામાવાળા નંબર ૧ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન મહાધિવક્તાએ સર્વોચ્ચ અદાલતના ત્રણ નિર્ણયો તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું, જેમ કે (૧) ભારત ચૂંટણી આયોગ વિરુદ્ધ અશોક કુમાર અને અન્ય, જેનો અહેવાલ (૨૦૦૦) ૮ એસ. સી. સી. ૨૧૬; (૨) ભારત ચૂંટણી આયોગ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, જેનો અહેવાલ ૧૯૮૪ (સપ) એસ. સી. સી. ૧૦૪, અને (૩) વસાહતના નિર્દેશક, એ. પી. અને અન્ય. અન્ય વિરુદ્ધ એમ. આર. અપારાવો અને અન્ય, (૨૦૦૨) ૪ એસ. સી. સી. ૬૩૮ માં

અહેવાલ આપ્યો હતો, જેમાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે જે પરિમાણોની અંદર ઉચ્ચ અદાલત ચૂંટણી પ્રક્રિયામાં દખલ કરી શકે છે તે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે અને સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યા છે.તેથી હાઈકોર્ટને આ અરજી પર વિચાર કરવાની જરૂર નહોતી.

૬ ચૂંટણી નિયમો, ૧૯૯૪ના નિયમ-૧૫ અને નિયમ-૫૫ના સાદા વાંચન પર, તે સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યાં સુધી મતગણતરીની તારીખ નક્કી કરવાની વાત છે ત્યાં સુધી ચૂંટણી અધિકારી એ જોવા માટે આદેશ હેઠળ છે કે મતગણતરીની તારીખ, સમય અને સ્થળ મતદાનની તારીખના ઓછામાં ઓછા એક અઠવાડિયા પહેલાં નક્કી કરવામાં આવે અને સૂચિત કરવામાં આવે, પરંતુ તે ઉપરાંત અન્ય કોઈ આદેશ નથી.વધુમાં, ઉપરોક્ત તારીખ, સમય અને સ્થળ નક્કી કર્યા પછી, પ્રોવિઝો રિટર્નિંગ ઓફિસરને ચૂંટણી અધિકારી સાથે વજન કરી શકે તેવા કારણો માટે ઉપરોક્ત સમયપત્રકમાં ફેરફાર કરવા માટે વિવેકબુદ્ધિ આપે છે, જે મતદાન હેઠળના ચોક્કસ એકમના સંબંધમાં તથ્યો અને સંજોગો પર આધારિત હશે.જો કે, ઉપરોક્ત જોગવાઈમાંથી કોઈ પણ પ્રતિબંધ અથવા કોઈ પણ કાયદાકીય ઉદ્દેશને વાંચવું શક્ય નથી, જે આ અદાલતને હસ્તક્ષેપ કરવાની અને મતગણતરીના સમયપત્રકમાં ફેરફાર કરવા માટે રિટર્નિંગ અધિકારીને

નિર્દેશ આપવાની મંજૂરી આપે.આ જોગવાઈમાં કોઈ પણ પક્ષ, એટલે કે ઉમેદવાર અથવા ચૂંટણી એજન્ટને કોઈ અધિકાર સોંપવામાં આવ્યો નથી.

૭ તેથી, એવા નિષ્કર્ષ પર આવવું શક્ય નથી કે સામાવાળા -સત્તાએ ચૂંટણીની સમયપત્રક નક્કી કરતી વખતે, કોઈ દુર્ભાવના દ્વારા પ્રેરિત કરવામાં આવ્યું છે અથવા અન્ય કોઈના કહેવા પર કામ કર્યું છે જેથી એવું માનવામાં આવે કે ઉપરોક્ત સત્તાધિકારીએ ન્યાયી અને નિષ્પક્ષ રીતે કામ કર્યું નથી.

૮ તેથી, પ્રાર્થના મુજબ રાહત આપવી શક્ય નથી.તે મુજબ અરજીને ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ વિના નકારી કાઢવામાં આવે છે.નોટિસ કાઢી નાખવામાં આવી.”

૨૭ આમ, વર્તમાન રિટ-અરજીમાં જે મુદ્દો ઉઠાવવાની માંગ કરવામાં આવી હતી તે જ મુદ્દો આ અદાલતની સંકલન બેન્ચ સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો અને એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ચૂંટણીની સમયપત્રક ચોક્કસ તારીખ સુધીમાં પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવાનું સૂચવે છે તે હકીકત હોવા છતાં, રાજ્ય ચૂંટણી પંચે હેતુપૂર્વક સમયપત્રક એવી રીતે નક્કી કર્યું હતું કે નગરપાલિકાઓની ચૂંટણીના

પરિણામો સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ માટે પછીના દિવસે યોજાનારી ચૂંટણીઓ પર સામગ્રી અસર કરશે.

૨૮ રિટ-અરજીનો વિરોધ કરતી વખતે, રાજ્ય ચૂંટણી કમિશનર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અરજદારે આદેશ માંગ્યો હતો જે ધારે છે કે કાનૂની અધિકાર અરજદારમાં નિહિત છે જે સંતુષ્ટ નથી થઈ રહ્યો. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અરજી માત્ર રાજકીય ધારણા પર આધારિત હતી.

૨૯ આ અદાલતે રિટ-અરજીને નકારી કાઢતી વખતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે જ્યાં સુધી મતગણતરીની તારીખ નક્કી કરવાની વાત છે, ત્યાં સુધી મતગણતરીની તારીખ, સમય અને સ્થળ મતદાનની તારીખના ઓછામાં ઓછા એક અઠવાડિયા પહેલાં નક્કી કરવામાં આવે અને સૂચિત કરવામાં આવે તે જોવાનો આદેશ રિટર્નિંગ અધિકારીને આપવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તે ઉપરાંત અન્ય કોઈ આદેશ નથી. આ અદાલતે એ હકીકતની નોંધ લીધી હતી કે ત્યાં કોઈ પ્રતિબંધ અથવા કોઈ કાયદાકીય હેતુ નથી કે જે અદાલતને દખલ કરવાની મંજૂરી આપે અને મતની ગણતરીના સમયપત્રકમાં ફેરફાર કરવા માટે રિટર્નિંગ ઓફિસરને નિર્દેશ આપે.

૩૦ છેલ્લામાં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે આ જોગવાઈમાં કોઈ પણ પક્ષ, એટલે કે ઉમેદવાર અથવા ચૂંટણી એજન્ટને સમયપત્રકમાં ફેરફાર કરવા માટે કોઈ અધિકાર સોંપવામાં આવ્યો નથી.

૩૧ સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની વિભાવના અને આપણા બંધારણમાં તેના સ્થાનની ઇન્દિરા ગાંધી વિરુદ્ધ રાજ નારાયણના કિસ્સામાં વિસ્તૃત ચર્ચા કરવામાં આવી છે, જેનો અહેવાલ ૧૯૭૫ (સપ) એસ. સી. સી. ૧ માં આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં નીચેનાનું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

“લોકશાહી એવી ધારણા કરે છે કે સમયાંતરે ચૂંટણી થવી જોઈએ, જેથી લોકો જૂના પ્રતિનિધિઓને ફરીથી ચૂંટવાની સ્થિતિમાં હોઈ શકે અથવા, જો તેઓ પસંદ કરે તો, પ્રતિનિધિઓને બદલી શકે અને તેમના સ્થાને અન્ય પ્રતિનિધિને ચૂંટી શકે.લોકશાહી આગળ વિચાર કરે છે કે ચૂંટણીઓ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ હોવી જોઈએ, જેથી મતદારો તેમની પસંદગીના ઉમેદવારોને મત આપવાની સ્થિતિમાં હોઈ શકે.”

૩૨ ઉપર ઉલ્લેખિત સર વિન્સ્ટન ચર્ચિલનો સંદેશ લોકશાહી ચૂંટણીની વ્યાપક ફિલસૂફી સાથે સંબંધિત છે.લોકશાહી ખરેખર એ હકીકત પર જ કામ કરી શકે છે કે ચૂંટણીઓ મુક્ત અને ન્યાયી હોય છે અને તેમાં ધાંધલી અને હેરફેર કરવામાં

આવતી નથી, તે વાસ્તવિકતા અને સ્વરૂપ બંનેમાં લોકપ્રિય ઇચ્છાશક્તિ નક્કી કરવા માટે અસરકારક સાધનો છે, અને માત્ર જનમત સામે સંરક્ષણનો ભ્રમ પેદા કરવા માટે ગણવામાં આવતી ધાર્મિક વિધિઓ નથી.મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ માટે જરૂરી છે કે ઉમેદવારો અને તેમના એજન્ટોએ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની પ્રક્રિયામાં અવરોધ ઊભો કરે તેવા અન્યાયી માધ્યમો અથવા ગેરરીતિઓનો આશરો ન લેવો જોઈએ.ઉપર નોંધાયેલ સર વિન્સ્ટન ચર્ચિલના નિવેદનને ન્યાયમૂર્તિ કૃષ્ણ ઐયર દ્વારા મોહિન્દર સિંહ ગિલ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં મંજૂરી સાથે ટાંકવામાં આવ્યું છે, જેમાં મત અને મતદારનું મહત્વ દર્શાવવામાં આવ્યું છે જેની પાસે તેના પ્રતિનિધિને ચૂંટવાની સત્તા છે.બંધારણ હેઠળ મત આપવાનો અધિકાર એ બંધારણ દ્વારા જવાબદાર નાગરિક પર પોતાનો માલિક પસંદ કરવા માટે મૂકવામાં આવેલો વિશ્વાસ છે અને બંધારણ વ્યક્તિની વિચાર પ્રક્રિયાને ઘટાડવા માટે અન્ય કોઈ પ્રતિબંધો લાદવાનું યોગ્ય માન્યું છે.

૩૩ સમગ્ર રિટ-એપ્લિકેશન જાહેર જીવન જીવતા ત્રણ વ્યક્તિઓની રાજકીય ધારણા પર આધારિત છે કે જો છ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની ચૂંટણીનું પરિણામ પહેલા જાહેર કરવામાં આવે, તો આવા પરિણામની અસર અથવા પ્રભાવ લોકોના મન પર પડી શકે છે.

૩૪ ચાલો આપણે આપણી સામેની સમગ્ર બાબતમાં વ્યવહાર બનીએ.એવું
 લાગે છે કે ત્રણ રિટ-અરજદારો એક ચોક્કસ રાજકીય પક્ષ સાથે જોડાયેલા છે
 અને તેમના મનમાં જે મુશ્કેલી છે તે એ છે કે જો એક ચોક્કસ રાજકીય પક્ષ છ
 મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમાં સત્તામાં આવે, તો સમગ્ર ગ્રામીણ મતદાનની રીતને
 અસર થઈ શકે છે.સમાજના ગરીબ અને નીચલા વર્ગના લોકો એ હકીકતથી
 પ્રભાવિત થઈ શકે છે કે કોઈ ચોક્કસ રાજકીય પક્ષે તમામ છ મ્યુનિસિપલ
 કોર્પોરેશનમાં અથવા મોટાભાગના કોર્પોરેશનમાં સત્તા મેળવી છે અને તેથી, તે
 ચોક્કસ રાજકીય પક્ષ ખૂબ જ લોકપ્રિય પક્ષ છે અને તેથી, ચાલો આપણે બધા
 તે ચોક્કસ રાજકીય પક્ષના ઉમેદવારોને મત આપીએ.આ રિટ-એપ્લિકેશનની
 સંપૂર્ણ ઈમારત છે.આવી ઈમારત એ આધાર પર છે કે જો મ્યુનિસિપલ
 કોર્પોરેશનની ચૂંટણીના પરિણામને કારણે મતદારોનું મન પ્રભાવિત થાય છે, તો
 મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની વિભાવનામાં અવરોધ આવી શકે છે.આ તબક્કે,
આપણા મનમાં કેટલાક પ્રશ્નો આવે છે:પ્રથમ, શું ત્રણ રિટ-અરજદારોને વર્તમાન
પ્રકૃતિના મુકદ્દમાને જાળવી રાખવાનો અધિકાર છે?વર્તમાન મુકદ્દમા દ્વારા તેઓ
કોના કારણનું સમર્થન કરી રહ્યા છે?શું તેઓ પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓની
એકંદર ચૂંટણીમાં નિષ્પક્ષતા અને પારદર્શકતા અંગે ચિંતિત છે?શું ત્રણેય રિટ-
અરજદારો દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલી આશંકા તેમની પોતાની કલ્પના છે કે
તેમની રાજકીય ધારણા?

૩૫ બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ, ઉચ્ચ અદાલતને બંધારણના ભાગ ૩ દ્વારા આપવામાં આવેલા કોઈપણ અધિકારોના અમલીકરણ માટે અને અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે નિર્દેશો, આદેશો અથવા રિટ જારી કરવાની સત્તા છે.'કોઈપણ અન્ય હેતુ' શબ્દોનું અર્થઘટન સુપ્રીમ કોર્ટ અને ભારતની અન્ય કેટલીક ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા 'કાનૂની અધિકાર' તરીકે કરવામાં આવ્યું છે.તેથી, કોર્ટ નિર્દેશો, આદેશો અથવા રિટ જારી કરી શકે તે પહેલાં, તે સંતોષકારક હોવું જોઈએ કે અરજદારના મૂળભૂત અધિકાર અથવા અન્ય કોઈપણ કાનૂની અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરવામાં આવ્યું છે.

૩૬ અમે આ રિટ-અરજીને ટૂંકા આધાર પર જ નકારી શક્યા હોત કે રિટ-અરજદારોના કોઈ પણ મૂળભૂત અધિકારો અથવા અન્ય કોઈ કાનૂની અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરવામાં આવ્યું નથી, જેથી જ્યાં સુધી ચૂંટણી પ્રક્રિયાની વાત છે ત્યાં સુધી રાજ્ય ચૂંટણી પંચ દ્વારા નિર્ધારિત સમયપત્રક પર સવાલ ઉઠાવતી રિટ-અરજી દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ આવી શકાય.જો કે, અમે વર્તમાન મુકદ્દમામાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુખ્ય મુદ્દાને કાયમ માટે સમાપ્ત કરવા માંગીએ છીએ.કેટલાક અન્ય મુદ્દાઓ પણ છે જેના પર અમે ધ્યાન આપવા માંગીએ છીએ અને તેથી, અમે રિટ-અરજીને સંપૂર્ણ રીતે નકારી કાઢવાનો પ્રસ્તાવ નથી કરતા.

મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી:

૩૭ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ દરેક સ્વસ્થ લોકશાહીનો પાયો છે, જે સુનિશ્ચિત કરે છે કે સરકારી સત્તા લોકોની ઇચ્છાથી પ્રાપ્ત થાય છે.પરંતુ તેમની ચૂંટણીઓ ખરેખર મુક્ત અને નિષ્પક્ષ છે એવો વિશ્વાસ રાખવા માટે મતદારોને મતદાનના સારી રીતે સંચાલિત દિવસ કરતાં વધુની ખાતરી આપવાની જરૂર છે.મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓની વિશેષતાઓમાં એવા સમાજનો પણ સમાવેશ થાય છે જે નાગરિકોને મત આપવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે, જે રાજકીય પક્ષોને મુક્તપણે કામ કરવા અને પ્રચાર કરવા માટે જગ્યા પૂરી પાડે છે અને સ્વતંત્ર મીડિયા અને નાગરિક સમાજને વિકાસ પામે છે, અને જેણે નિષ્પક્ષતા સાથે કામ કરવા માટે સક્ષમ ન્યાયતંત્રનું નિર્માણ કર્યું છે.

૩૮ "મુક્ત" નો અર્થ એ છે કે મત આપવા માટે હકદાર તમામ લોકોને નોંધણી કરાવવાનો અને મત આપવાનો અધિકાર છે અને તેઓ તેમની પસંદગી કરવા માટે સ્વતંત્ર હોવા જોઈએ.આપણા દેશમાં ૧૮ વર્ષથી વધુ ઉંમરના દરેક નાગરિકને મત આપવાનો અધિકાર છે.ચૂંટણીને 'મુક્ત' ગણવામાં આવે છે જ્યારે તમે નક્કી કરી શકો છો કે તમારી પસંદગીના ઉમેદવાર અથવા પક્ષને ભય અથવા ધાકધમકી વિના મુક્તપણે મત આપવો કે નહીં.એક 'મુક્ત' ચૂંટણી એ પણ છે જ્યાં તમને વિશ્વાસ છે કે તમે કોને મત આપો છો તે તમારું રહસ્ય રહે છે.

૩૯ 'ફેર' નો અર્થ એ છે કે તમામ નોંધાયેલા રાજકીય પક્ષોને ચૂંટણી લડવાનો, મતદારોના સમર્થન માટે પ્રચાર કરવાનો અને બેઠકો અને રેલીઓ યોજવાનો સમાન અધિકાર છે.આ તેમને મતદારોને તેમને મત આપવા માટે સમજાવવાની યોગ્ય તક આપે છે.નિષ્પક્ષ ચૂંટણી એ પણ છે જેમાં તમામ મતદારોને નોંધણી કરવાની સમાન તક હોય છે, જ્યાં તમામ મતોની ગણતરી કરવામાં આવે છે અને જ્યાં જાહેર કરાયેલા પરિણામો વાસ્તવિક મતની કુલ સંખ્યાને પ્રતિબિંબિત કરે છે.

૪૦ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની વિભાવનામાં ચૂંટણીના પ્રારંભિક તબક્કાઓ જેમ કે મતવિસ્તારોનું સીમાંકન, મતદાર યાદીની તૈયારી, પુનરાવર્તન અથવા સુધારા વગેરેનો પણ સમાવેશ થાય છે.

૪૧ અગ્ર હરોળમાં, ૧૯૭૦ (૩) એસ. સી. સી. ૧૪૭માં નોંધાયેલા રામપાકવી રાયપ્પા બેલાગલી વિરુદ્ધ બી. ડી. જટ્ટીના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીના મહત્વને પ્રકાશિત કરવા માટે કરી શકાય છે, જેને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા લોકશાહીના પાયા તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યું છે.સુપ્રીમ કોર્ટના ઉપરોક્ત ચુકાદાનો ફકરો ૨૧ સુસંગત છે, જેમાં તે નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યો છે:

“૨૧ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ એ લોકશાહી સંસ્થાઓનો પાયો છે અને જેમ એવું કહેવામાં આવે છે કે ન્યાય માત્ર થવો જ જોઈએ નહીં, પરંતુ થવો પણ જોઈએ; તેવી જ રીતે, ચૂંટણીઓ માત્ર નિષ્પક્ષ અને યોગ્ય રીતે થવી જોઈએ નહીં, પરંતુ મતદારોના મનમાં વિશ્વાસ પેદા કરવા માટે પણ થવી જોઈએ કે બધું બોર્ડથી ઉપર છે અને મુક્ત ચૂંટણી સુનિશ્ચિત કરવા માટે કરવામાં આવ્યું છે.તે આપણા દેશના ઇતિહાસમાં એક દુઃખદ દિવસ હશે જ્યારે પોલીસ અને સરકારી અધિકારીઓ એવી છાપ પણ પેદા કરશે કે તેઓ એક અથવા બીજા ઉમેદવારના લાભ માટે દબલ કરી રહ્યા છે.

જર મોહિન્દર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયમાં, ફકરા ૯૧ (૨) (એ) અને (બી) માં નિર્ણયના અંતિમ ભાગમાં, ન્યાયમૂર્તિ વી. આર. કૃષ્ણ અચ્યરે નીચે મુજબ જણાવ્યું છે:

“૯૧(૨)(અ):બંધારણ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની વિચારણા કરે છે અને ચૂંટણી પંચમાં ચૂંટણીના સંચાલનની દેખરેખ, દિશા અને નિયંત્રણની વ્યાપક જવાબદારી નિહિત કરે છે.આ જવાબદારીમાં સંજોગોના આધારે સત્તાઓ, ફરજો અને ઘણા પ્રકારનાં વહીવટી અથવા અન્ય કાર્યોને આવરી લઈ શકાય છે.

(બી) તેની ક્વાયતમાં તેના પૂર્ણ સ્વરૂપ પર ઓછામાં ઓછી બે મર્યાદાઓ મૂકવામાં આવી છે. પ્રથમ, જ્યારે સંસદ અથવા કોઈ રાજ્ય વિધાનમંડળે ચૂંટણીઓ સાથે સંબંધિત અથવા તેના સંબંધમાં માન્ય કાયદો બનાવ્યો હોય, ત્યારે આયોગ આવી જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરીને નહીં પણ તેનું પાલન કરીને કાર્ય કરશે, પરંતુ જો આવો કાયદો નિષ્ક્રિય હોય તો કલમ ૩૨૪ એ સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીને આગળ ધપાવવા માટેના, તેનાથી છુટાછેડા લીધા વિના, જાહેર કરેલા હેતુ માટે કાર્ય કરવાની સત્તાનો ભંડાર છે. બીજું, પંચ કાયદાના શાસન માટે જવાબદાર રહેશે, પ્રામાણિકપણે કાર્ય કરશે અને બંધારણીય વ્યવસ્થાના સૌથી મહત્વપૂર્ણ ક્ષેત્રમાં કાર્યવાહીમાં વાજબી રમત તરીકે આવા સિદ્ધાંતોને વાજબી અને વાસ્તવિક રીતે અનુસરવાની જરૂર હોય ત્યાં સુધી કુદરતી ન્યાયના ધોરણોને અનુકૂળ રહેશે., ચૂંટણીઓ. નિષ્પક્ષતા એ જોવાની જવાબદારીની આયાત કરે છે કે કોઈ ખોટા-કર્તા ઉમેદવારને તેના પોતાના ખોટાથી ફાયદો ન થાય.

૪૩ ફરીથી એ. આઈ. આર. ૧૯૭૮ એસ. સી. ૮૫૧ માં નોંધાયેલા ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં સંમત ચુકાદામાં, બંધારણની કલમ ૩૨૪ ના સંદર્ભમાં ન્યાયમૂર્તિ ગોસ્વામીએ ફરરા ૧૧૩ મા નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

“૧૧૩ વિવિધ કાયદાકીય સંસ્થાઓ અને રાષ્ટ્રપતિ અને ઉપરાષ્ટ્રપતિના હોદ્દાઓ માટેની તમામ ચૂંટણીઓ ચૂંટણી પંચમાં કલમ ૩૨૪ (૧) હેઠળ નિહિત હોવાથી, બંધારણના ઘડવૈયાઓએ આપણા જેવા વિશાળ લોકશાહીમાં સમયાંતરે ઉભરી શકે તેવી અનંત વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં, બંધારણની રચના તરીકે, આયોગ દ્વારા તેના પોતાના અધિકારમાં, બાકીની સત્તાના ઉપયોગ માટે અવકાશ છોડવાની કાળજી લીધી હતી. દરેક આકસ્મિકતાની આગાહી અથવા આગાહી ચોકસાઈ સાથે કરી શકાતી નથી. તેથી જ કલમ ૩૨૪ હેઠળ કોઈ હેજિંગ નથી. આયોગે કેટલીક એવી પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો પડી શકે છે જેની જોગવાઈ અધિનિયમિત કાયદાઓ અને નિયમોમાં ન હોય.”

૪૪ (૨૦૦૦) ૮ એસ. સી. સી. ૨૧૬ (સચિવ વિરુદ્ધ અશોક કુમાર દ્વારા ભારતનું ચૂંટણી પંચ) માં નોંધાયેલા નિર્ણયમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે મોહિન્દર સિંહ ગિલ (ઉપરોક્ત) અને <આઈ. ડી. ૧> વિરુદ્ધ રિટર્નિંગ ઓફિસર, નામક્કલ મતવિસ્તાર અને અન્ય (એ. આઈ. આર. ૧૯૫૨ એસ. સી. ૬૪) માં નોંધાયેલા નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, પરિચ્છેદ ૨૦માં મોહિન્દર સિંહ ગિલના કેસ (ઉપરોક્ત) માં ટાંકવામાં આવેલા ઉદાહરણને ટાંક્યું છે અને એ પણ સૂચવ્યું છે કે ઉદાહરણ તરીકે ત્રીજી શ્રેણી જેમાં ચૂંટણી ટ્રિબ્યુનલ સિવાય અન્ય

અદાલતના હસ્તક્ષેપની જરૂર પડી શકે છે.સુપ્રીમ કોર્ટે આ રીતે કરેલું કાયદાનું નિવેદન ફકરા ૨૦ અને ૨૧માં નીચે મુજબ છે:

“૨૦ મોહિન્દર સિંહ ગિલના કેસમાં, આ અદાલત એક ઉદાહરણ આપે છે (પેરા ૩૪).ધારો કે રાષ્ટ્રપતિએ કલમ ૧૫ હેઠળ ચૂંટણી યોજવા અંગે રાષ્ટ્રને સૂચિત કર્યા પછી અને કમિશનર કલમ ૩૦ હેઠળ ચૂંટણી માટેનું કેલેન્ડર પ્રકાશિત કરે છે, જો રિટર્નિંગ અધિકારીઓ માત્ર એક જ નામાંકન સ્વીકારવાનો આદેશ આપે છે અથવા જે અન્ય પક્ષો અથવા અપક્ષોથી અલગ એક પક્ષ તરફથી આવે છે, તો કયા આદેશની ચૂંટણી અટકાવવાની અને તેને પ્રોત્સાહન ન આપવાની અસર પડશે, આવા કેસમાં કોર્ટનો હસ્તક્ષેપ પ્રવાહને સરળ બનાવશે અને ચૂંટણી પ્રવાહને રોકશે નહીં.

૨૧ ત્રીજી શ્રેણીની કલ્પના કરવી દૂરની વાત નથી.લોક પ્રતિનિધિત્વ અધિનિયમ, ૧૯૫૧ની કલમ ૮૧ હેઠળ ચૂંટણીની તારીખ પહેલાં ચૂંટણી અરજી દાખલ કરી શકાતી નથી, એટલે કે જે તારીખે પરત ફરેલા ઉમેદવારને ચૂંટાયેલા જાહેર કરવામાં આવે છે.ચૂંટણીની પ્રક્રિયા દરમિયાન કંઈક એવું બન્યું હશે જે ચૂંટણીને અલગ રાખવા માટે સારો આધાર પૂરો પાડશે.ચૂંટણી પ્રક્રિયાની શુદ્ધતા જાળવવી પડશે.આ લક્ષ્ય હાંસલ

કરવાનો એક ઉપાય એ છે કે ચૂંટણીના કાયદાની અવગણના કરતા માધ્યમો અને પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરીને પરત ફરેલા ઉમેદવારને તેના દ્વારા મેળવેલી સફળતાથી વંચિત રાખવો.પરંતુ તે સમય સુધીમાં ચૂંટણી અરજી દાખલ થઈ શકે છે અને ન્યાયિક સહાય સુરક્ષિત ભૌતિક પુરાવા ખોવાઈ શકે છે.ચૂંટણીનું પરિણામ જાહેર થાય તે પહેલાં, ચૂંટણીની પ્રગતિમાં કોઈ પણ રીતે દખલગીરી કર્યા વિના અથવા તેને નિષ્ફળ બનાવ્યા વિના પુરાવાને સાચવવા માટે તાત્કાલિક અને તાત્કાલિક અદાલતની સહાયની જરૂર પડી શકે છે.

૪૫ આ ૪ નિર્ણયમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે ફક્ત ૩૨માં તારણોનો સારાંશ આપ્યો હતો અને લાગુ કરવા માટે પાંચ સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા હતા, જે નીચે મુજબ છે:

“૩૨ સુવિધા માટે હવે આપણે સામાન્ય રીતે બે બંધારણીય બેંચોએ પહેલેથી જ જે કહ્યું છે તેને આંશિક રીતે પુનરાવર્તિત કરીને અને પછી ઉપર આપેલા વિશ્લેષણને ધ્યાનમાં રાખીને તેમાંથી નીચે શું છે તે સ્પષ્ટ કરીને અમારા તારણોનો સારાંશ આપીશું:

૧) જો ચૂંટણી (ચૂંટણીની જાહેરાતની તારીખથી પરિણામ જાહેર થવાની તારીખ સુધી તમામ પગલાં અને સમગ્ર કાર્યવાહીનો સમાવેશ કરવા માટે

ચૂંટણી શબ્દનો વ્યાપક અર્થઘટન કરવામાં આવે છે) પર સવાલ ઉઠાવવામાં આવે અને કઈ પૂછપરછથી ચૂંટણીની કાર્યવાહીમાં કોઈપણ રીતે વિક્ષેપ, અવરોધ અથવા વિલંબની અસર થઈ શકે છે, તો ન્યાયિક ઉપાયનો ઉપયોગ ચૂંટણીની કાર્યવાહી પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી મુલતવી રાખવો પડશે.

૨) જો કોઈ નિર્ણય માંગવામાં આવે અને આપવામાં આવે તો તે "ચૂંટણી પર સવાલ ઉઠાવવા" સમાન નહીં હોય, જો તે ચૂંટણીની પ્રગતિને ઓછી કરે અને ચૂંટણી પૂર્ણ કરવાની સુવિધા આપે. ચૂંટણીની કાર્યવાહી પૂર્ણ કરવા અથવા તેને આગળ વધારવા માટે કરવામાં આવેલી કોઈપણ બાબતને ચૂંટણી પર સવાલ ઉઠાવવા તરીકે વર્ણવી શકાતી નથી.

૩) ઉપરોક્ત બાબતોને આધિન, ચૂંટણી પંચ દ્વારા લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી અથવા જારી કરાયેલા આદેશો સારી રીતે સ્થાપિત માપદંડો પર ન્યાયિક સમીક્ષા માટે ખુલ્લા છે, જે દુર્ભાવનાપૂર્ણ અથવા મનસ્વી રીતે સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે અથવા કાયદાકીય સંસ્થાએ કાયદાના ઉદ્દેશ્યમાં કામ કર્યું હોવાનું દર્શાવવામાં આવે તેવા કાનૂની સંસ્થાઓના નિર્ણયોની ન્યાયિક સમીક્ષાને સક્ષમ બનાવે છે.

૪) ચૂંટણીની કાર્યવાહીની પ્રગતિમાં ખલેલ પહોંચાડ્યા વિના, અવરોધ ઊભો કર્યા વિના અથવા વિલંબ કર્યા વિના, ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ ઉપલબ્ધ છે, જો ચૂંટણીની કાર્યવાહીની પ્રગતિને સુધારવા અથવા સરળ બનાવવા માટે, તેમાંના અવરોધોને દૂર કરવા માટે, અથવા જો કોઈ મહત્વપૂર્ણ પુરાવા ગુમાવશે અથવા નાશ પામશે અથવા પરિણામો જાહેર થાય ત્યાં સુધી તેને પુનઃપ્રાપ્ત કરી શકાશે નહીં અથવા અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવા માટે મંચ તૈયાર કરવામાં આવે તો તેને જાળવી રાખવા માટે અદાલતની સહાય માંગવામાં આવી હોય.

૫) કલમ ૩૨૯ (બી) ના પ્રતિબંધથી પ્રભાવિત ન હોવા છતાં પણ ચૂંટણીની કાર્યવાહીની પેન્ડન્સી દરમિયાન કોઈ પણ ચૂંટણી વિવાદને ધ્યાનમાં લેતી વખતે અદાલતે ખૂબ જ સાવચેતી રાખવી જોઈએ અને સાવધાની સાથે કામ કરવું જોઈએ. ચૂંટણીની કાર્યવાહીમાં વિલંબ, વિશ્લેષ, વિલંબ અથવા અટકાવવાના કોઈપણ પ્રયાસ સામે કોર્ટે સાવચેતી રાખવી જોઈએ. બહારથી નિરુપદ્રવી અરજી દાખલ કરીને અદાલતના ભોગવિલાસનો ઉપયોગ કરવાનો કોઈ પ્રયાસ ન થાય તે માટે કાળજી લેવી પડશે, પરંતુ અનિવાર્યપણે એક ભ્રામક અથવા છુપાયેલા અંતને પ્રાપ્ત કરવા માટે એક બનાવટી અથવા બહાનું છે. કહેવાની જરૂર નથી કે બાબતોની પ્રકૃતિમાં અદાલત અનિરજા સાથે કામ કરશે અને સ્પષ્ટ અને

મજબૂત કેસ સિવાય કાર્યવાહી કરશે નહીં કારણ કે તેના હસ્તક્ષેપ માટે વિગતો અને ચોકસાઈ સાથે અરજીઓ ઉઠાવીને અને જરૂરી સામગ્રી દ્વારા તેનું સમર્થન કરીને કરવામાં આવ્યું છે.”

૪૬ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ડબલ્યુ. ૪૬૭૦ (જયરાજભાઈ જયંતીભાઈ પટેલ વિરુદ્ધ અનિલભાઈ જયંતીભાઈ પટેલ અને અન્યો) માં નોંધાયેલા નિર્ણયમાં સુપ્રીમ કોર્ટે ચૂંટણીની બાબતની સુનાવણી કરતી વખતે ફક્ત ૧૮ હેઠળ જણાવ્યું છે:

“૧૮. આ બધાને ધ્યાનમાં રાખીને, તે સ્પષ્ટ છે કે ન્યાયિક સમીક્ષાની શક્તિનો ઉપયોગ ત્યાં સુધી ન થઈ શકે જ્યાં સુધી વહીવટી નિર્ણય અતાર્કિક ન હોય અથવા પ્રક્રિયાગત અયોગ્યતાથી પીડાતો ન હોય અથવા તે તર્ક અથવા નૈતિક ધોરણોની અવગણના કરે છે તે અર્થમાં અદાલતના અંતઃકરણને આંચકો આપે છે પરંતુ કોઈ પ્રમાણિત સૂત્ર, જે સાર્વત્રિક રીતે તમામ કેસોને લાગુ પડે છે, તે વિકસિત કરી શકાતું નથી. દરેક કેસને તેની પોતાની હકીકતો પર ધ્યાનમાં લેવો પડશે, જે સત્તાનો ઉપયોગ કરતી સત્તા, સ્રોત, શક્તિની પ્રકૃતિ અથવા અવકાશ અને કાયદાની કામગીરીમાં તે પેદા કરે છે અથવા વ્યક્તિ અથવા સમાજને અસર કરે છે તેના આધારે છે. જો કે ન્યાયિક સંયમ, સ્વ-માન્ય હોવા છતાં, તે દિવસનો ક્રમ છે, તેમ

છતાં એક વહીવટી નિર્ણય અથવા કાર્યવાહી જે સંપૂર્ણપણે અપ્રસ્તુત વિચારણાઓ અથવા સામગ્રી પર આધારિત છે; અથવા સંબંધિત સામગ્રીને વિચારણાથી બાકાત રાખે છે; અથવા તે એટલું વાહિયાત છે કે કોઈ પણ વાજબી વ્યક્તિ આપેલ સામગ્રી પર તેના પર પહોંચી શક્યું ન હોત, તેને રદ કરી શકાય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યારે અદાલતને સંતોષ થાય છે કે સત્તાનો દુરુપયોગ અથવા દુરુપયોગ થયો છે, અને તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલતમાં દખલ કરવાની ફરજ છે. તેમ છતાં, તે સામાન્ય બાબત છે કે ન્યાયિક સમીક્ષાનો અવકાશ નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં ખામી સુધી મર્યાદિત છે, નિર્ણય સુધી નહીં.”

૪૭ ૨૦૦૬ (૭) એસ. સી. સી. ૧ (કુલદિપ નાયર વિરુદ્ધ ભારત સંઘ) માં સુપ્રીમ કોર્ટના બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા ચુકાદામાં સુપ્રીમ કોર્ટે ફરિયાદ ૩૩૦,૩૩૮ અને ૪૪૮માં મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ પર ભાર મૂક્યો છે, જે નીચે મુજબ છે:

“૩૩૦ અરજદારોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા વિદ્વાન વકીલે રાજ્યોની પરિષદમાં રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓની બેઠકો ભરવા માટે ચૂંટણીમાં

મતપત્રની ગુપ્તતાને માન આપતા વિવાદિત સુધારાને પડકારતી દલીલ કરતી વખતે ફરીથી "મૂળભૂત માળખું" સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કર્યો અને રજૂઆત કરી કે લોકશાહી બંધારણની મૂળભૂત વિશેષતાઓનો એક ભાગ છે.તેઓ રજૂ કરશે કે મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી એ આપણી રાજનીતિ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા લોકશાહી મૂલ્યોમાં સહજ ખ્યાલ હતો.

૩૩૮ ઈન્દિરા નહેરુ ગાંધી (ભારત નહેરુ ગાંધી વિરુદ્ધ રાજ નારાયણ ૧૯૭૫ પૂરક એસ. સી. સી. ૧) માં ચુકાદાના પેરા ૧૯૮માં નીચેના અવલોકનોની પણ નોંધ લેવાની જરૂર છે કારણ કે તેઓ એ સિદ્ધાંતના સંદર્ભમાં સુસંગત છે કે "મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ" લોકશાહીના મૂળમાં છે—(એસ. સી. સી. પી. ૮૭)

"૧૯૮. કેશવાનંદ ભારતી (કેશવાનંદ ભારતી વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય ૧૯૭૩ (૪) એસ. સી. સી. ૨૨૫) ના કેસમાં આ અદાલતે બહુમતીથી ચુકાદો આપ્યો હતો કે કલમ ૩૬૮માં સમાવિષ્ટ બંધારણમાં સુધારાની સત્તા બંધારણના મૂળભૂત માળખામાં ફેરફાર કરવાની મંજૂરી આપતી નથી.બહુમતી ધરાવતા તમામ સાત ન્યાયાધીશો પણ સંમત થયા હતા કે લોકશાહી વ્યવસ્થા બંધારણના મૂળભૂત માળખાનો એક ભાગ છે.લોકશાહી એવી

ધારણા કરે છે કે સમયાંતરે ચૂંટણીઓ થવી જોઈએ, જેથી લોકો જૂના પ્રતિનિધિઓને ફરીથી ચૂંટવાની સ્થિતિમાં હોઈ શકે અથવા, જો તેઓ પસંદ કરે તો, પ્રતિનિધિઓને બદલી શકે અને તેમના સ્થાને અન્ય પ્રતિનિધિઓને ચૂંટી શકે.લોકશાહી આગળ વિચાર કરે છે કે ચૂંટણીઓ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ હોવી જોઈએ, જેથી મતદારો તેમની પસંદગીના ઉમેદવારોને મત આપવાની સ્થિતિમાં હોઈ શકે.લોકશાહી ખરેખર એ વિશ્વાસ પર જ કામ કરી શકે છે કે ચૂંટણીઓ મુક્ત અને ન્યાયી હોય છે અને તેમાં ધાંધલી અને હેરફેર કરવામાં આવતી નથી, કે તે વાસ્તવિકતા અને સ્વરૂપ બંનેમાં લોકપ્રિય ઇચ્છાશક્તિ નક્કી કરવાના અસરકારક સાધનો છે અને માત્ર જનમત સામે સંરક્ષણનો ભ્રમ પેદા કરવા માટે ગણવામાં આવતી ધાર્મિક વિધિઓ નથી.મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ માટે જરૂરી છે કે ઉમેદવારો અને તેમના એજન્ટોએ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની પ્રક્રિયામાં અવરોધ ઊભો કરે તેવા અન્યાયી માધ્યમો અથવા ગેરરીતિઓનો આશરો ન લેવો જોઈએ.”

૪૪૮ તે દર્શાવે છે કે "મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ" માં મત આપવાનો અધિકાર હંમેશા રાષ્ટ્રીય કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત ચૂંટણી પ્રણાલીની દ્રષ્ટિએ હોય છે.મત આપવાનો અધિકાર "મુક્ત અને ન્યાયી ચૂંટણીઓ" ના

અધિકારમાંથી તેનો રંગ મેળવે છે; કે "મુક્ત અને ન્યાયી ચૂંટણીઓ" ના અધિકાર વિના મત આપવાનો અધિકાર ખાલી છે.તે ચૂંટણી પ્રણાલીની દ્રષ્ટિએ "મુક્ત અને ન્યાયી ચૂંટણીઓ" નો ખ્યાલ છે જે "મત આપવાનો અધિકાર" ને સામગ્રી અને અર્થ પ્રદાન કરે છે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, "મત આપવાનો અધિકાર" એ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીનો ઘટક નથી.તે આવશ્યક છે પણ આવશ્યક ઘટક નથી."

૪૮ ૧૯૯૫ (૪) એસ. સી. સી. ૬૧૧ (ટી. એન. શેષન વિરુદ્ધ ભારત સંઘ) માં નોંધાયેલા ચુકાદામાં સુપ્રીમ કોર્ટે ફરર ૧૦ હેઠળ ચુકાદો આપ્યો છે:

"૧૦ આપણા બંધારણની પ્રસ્તાવના જાહેર કરે છે કે આપણે લોકશાહી પ્રજાસત્તાક છીએ.લોકશાહી આપણા બંધારણીય માળખાનું મૂળભૂત માળખું હોવાથી, કોઈ બે મંતવ્યો હોઈ શકે નહીં કે આપણી વિધાનસભાઓની સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ જ દેશમાં સ્વસ્થ લોકશાહીના વિકાસની બાંધધરી આપશે.ચૂંટણી પ્રક્રિયાની શુદ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે આપણા બંધારણ નિર્માતાઓએ વિચાર્યું હતું કે દેશમાં મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી યોજવાની જવાબદારી એક સ્વતંત્ર સંસ્થાને સોંપવી જોઈએ જે રાજકીય અને/અથવા વહીવટી હસ્તક્ષેપથી સુરક્ષિત રહેશે.લોકશાહી વ્યવસ્થામાં એ સહજ છે કે જે એજન્સીને

વિધાનસભાઓની ચૂંટણી યોજવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું છે તે સંપૂર્ણપણે સુરક્ષિત હોવી જોઈએ જેથી તે સત્તામાં રહેલા પક્ષ અથવા તે સમયની કારોબારીના બાહ્ય દબાણથી મુક્ત સ્વતંત્ર એજન્સી તરીકે કામ કરી શકે.”

૪૯ ૨૦૦૩ (૪) એસ. સી. સી. ૩૯૯ (પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા) માં નોંધાયેલા નિર્ણયમાં સુપ્રીમ કોર્ટે ફ્કરા ૯૪,૯૬ અને ૯૭ હેઠળ જણાવ્યું છે:

“૯૪” “લોકશાહી એ લોકો માટે, લોકોનું અને લોકો દ્વારા છે” એ જાણીતી કહેવત સદાય યાદ રાખવી પડશે. એક લોકશાહી પ્રજાસત્તાકમાં, લોકોની ઇચ્છા સર્વોપરી છે અને તે સરકારની સત્તાનો આધાર બને છે. ગુપ્ત મતદાન દ્વારા યોજાતી સાર્વત્રિક પુખ્ત વયના મતાધિકાર પર આધારિત સમયાંતરે યોજાતી ચૂંટણીઓમાં આ ઇચ્છા વ્યક્ત થાય છે. મતદાન દ્વારા જ મતદાર ઉમેદવાર માટે તેની પસંદગી અથવા પ્રાધાન્યતા વ્યક્ત કરે છે. લિલી થોમસ વિ. સ્પીકર, લોકસભા (૧૯૯૩ (૪) એસ સી સી ૨૩૪) (એસ સી સી પૃષ્ઠો ૨૩૬-૩૭, પેરા ૨) માં ‘બ્લેક્સ લો ડિક્શનરી’ માંથી ટાંકીને આ નામદાર કોર્ટ દ્વારા અવલોકન કર્યા મુજબ, “મતદાન એ વિષય અથવા મુદ્દા પર અધિકારનો ઉપયોગ કરવા માટે હકદાર વ્યક્તિ

દ્વારા ઈચ્છા અથવા અભિપ્રાયની ઔપચારિક મંજૂરી અથવા અભિવ્યક્તિ છે". દેશના નાગરિકો તેમના ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ દ્વારા સરકારમાં ભાગ લેવા માટે સક્ષમ બને છે. આપણી જેવી સંસદીય લોકશાહીમાં, હાલની સરકાર તેમના ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ દ્વારા જનતાને જવાબદાર છે. તેથી લોકશાહી શાસનવ્યવસ્થાને ટકાવી રાખવા માટે મતદાર તેના પ્રતિનિધિની બુદ્ધિપૂર્વક અને તાર્કિક પસંદગી કરે તેનાથી વધુ મહત્વનું બીજું કંઈ નથી. આ માટે, મતદાર પોતાના અભિપ્રાયને અસરકારક રીતે ઘડવાની અને અંતતઃ મત આપીને બેલેટ દ્વારા તે અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવાની સ્થિતિમાં હોવો જોઈએ. લોકશાહીની મૂળભૂત ધારણા એવા મતાધિકારના પરિણામી પાસાં આમ બેવડા છે: પ્રથમ, ઉમેદવારો વિશે અભિપ્રાય ઘડવો અને બીજું, પોલિંગ બૂથ પર મનપસંદ ઉમેદવારની તરફેણમાં મત આપીને પસંદગી વ્યક્ત કરવી. પ્રથમ પગલું એ બીજાનું પૂરક છે. આ ધ્યેય બે રીતે સિદ્ધ થશે. તે એવા મતદારને મદદ કરશે કે જે ઉમેદવાર વિશે માહિતી મેળવવામાં અને પ્રાપ્ત કરવામાં રસ ધરાવે છે જેથી તે પોતાના વિવેકબુદ્ધિ અને શ્રેષ્ઠ નિર્ણય અનુસાર અભિપ્રાય બાંધી શકે અને બીજું, તે પ્રેસ અને સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓને મહત્વપૂર્ણ જાહેર ચિંતાના બાબત પર માહિતી આપવા માટે સુગમતા પૂરી પાડશે. એક માહિતગાર મતદાર, ભલે તે માહિતી સીધી રીતે જાહેરાતો પર નજર રાખીને મેળવે કે પ્રેસ અને સંચારના અન્ય માધ્યમો દ્વારા, તે વધુ સંતોષકારક રીતે

પોતાની જવાબદારી નિભાવી શકશે. એક પ્રબુદ્ધ અને માહિતગાર નાગરિક સમાજ નિઃશંકપણે લોકશાહી મૂલ્યોમાં વધારો કરશે.....

૯૬ પોતાની પસંદગીના ઉમેદવારને મત આપવાનો અધિકાર લોકશાહી રાજકારણનો સાર છે. આ અધિકારને આપણા બંધારણ દ્વારા માન્યતા આપવામાં આવી છે અને તેને લોક પ્રતિનિધિત્વ અધિનિયમ દ્વારા ચોક્કસ સ્વરૂપમાં અસર આપવામાં આવી છે. બંધારણ સભાની ચર્ચાઓ દર્શાવે છે કે મતદાનના અધિકારને મૂળભૂત અધિકાર તરીકે ગણવાનો વિચાર પડતો મૂકવામાં આવ્યો હતો; તેમ છતાં, બંધારણમાં અન્યત્ર તેની જોગવાઈ કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. આ પગલાને અનુરૂપે ૩૨૬માં તેની અભિવ્યક્તિ મળી જે આદેશ આપે છે કે દરેક રાજ્યની લોકસભાની અને વિધાનસભાની ચૂંટણીઓ પુખ્ત મતાધિકારના આધારે થશે; એટલે કે, દરેક વ્યક્તિ કે જે ભારતનો નાગરિક છે અને જેની ઉંમર એકવીસ વર્ષ (હવે ૧૮ વર્ષ) થી ઓછી નથી, અને અન્યથા બિન-રહેઠાણ, માનસિક અસ્વસ્થતા, ગુના, ભ્રષ્ટ અથવા ગેરકાયદેસર પ્રધાના આધારે બંધારણ અથવા કાયદા હેઠળ ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવ્યો નથી, તે આવી ચૂંટણીમાં મતદાર તરીકે નોંધણી કરાવવાનો હકદાર રહેશે.

૯૭ જ્યોતિ બાસુ વિરુદ્ધ ટેવી ઘોષાલ (૧૯૮૨ (૧) એસ. સી. સી.
૬૯૧: ૧૯૮૨ (૩) એસ. સી. આર. ૩૧૮) માં આ અદાલતે ફરીથી કોઈ
અનિશ્ચિત શબ્દોમાં ધ્યાન દોર્યું કે: (એસ. સી. સી. પૃષ્ઠ ૬૯૬, પેરા ૮)

“૮ ચૂંટવાનો અધિકાર, લોકશાહી માટે મૂળભૂત હોવા છતાં,
વિસંગત રીતે પૂરતો છે, ન તો મૂળભૂત અધિકાર છે અને ન તો
સામાન્ય કાયદાનો અધિકાર. તે શુદ્ધ અને સરળ, એક વૈધાનિક
અધિકાર છે.

પ્રતિષ્ઠિત ન્યાયાધીશો પ્રત્યે ખૂબ આદર સાથે, હું સ્પષ્ટ કરવા
માંગુ છું કે મત આપવાનો અધિકાર, જો મૂળભૂત અધિકાર ન હોય
તો, ચોક્કસપણે બંધારણીય અધિકાર છે. અધિકાર બંધારણમાંથી
ઉદ્ભવે છે અને કલમ ૩૨૬ માં સમાવિષ્ટ બંધારણીય આદેશ
અનુસાર, અધિકારને કાયદા દ્વારા આકાર આપવામાં આવ્યો છે,
એટલે કે આર. પી. અધિનિયમ. મારી સમજ પ્રમાણે, લોક સભા
અને વિધાનસભાઓની ચૂંટણીમાં મત આપવાના અધિકારની
પ્રકૃતિના સંદર્ભમાં તે યોગ્ય કાનૂની સ્થિતિ છે. તેને વૈધાનિક
અધિકાર, શુદ્ધ અને સરળ તરીકે વર્ણવવું ખૂબ સચોટ નથી. આ
સ્પષ્ટતા સાથે પણ, વિદ્વાન સોલિસિટર-જનરલની દલીલ કે મત

આપવાનો અધિકાર એ મૂળભૂત અધિકાર નથી, જે માહિતી તે અધિકારની અર્થપૂર્ણ ક્વાયતને શ્રેષ્ઠ રીતે સરળ બનાવે છે તેને કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારના અભિન્ન ભાગ તરીકે વાંચી શકાતી નથી.અહીં, જરૂરી માપદંડની પરિપૂર્ણતા પર મત આપવાનો અધિકાર પ્રદાન કરવા અને મતપત્ર દ્વારા કોઈ ચોક્કસ ઉમેદવાર પ્રત્યે પસંદગી વ્યક્ત કરવાના અંતિમ કાર્યમાં તે અધિકારની પરાકાષ્ઠા વચ્ચેનો તફાવત કાઢવો પડશે.જો કે પ્રારંભિક અધિકારને મૂળભૂત અધિકારના પાયા પર મૂકી શકાતો નથી, પરંતુ જ્યારે મતદાર મતદાન મથક પર જાય છે અને પોતાનો મત આપે છે, ત્યારે તેની અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા ઊભી થાય છે.એક અથવા બીજા ઉમેદવારની તરફેણમાં મત આપવો એ તેના અભિપ્રાય અને પસંદગીની અભિવ્યક્તિ સમાન છે અને મતદાનના અધિકારની ક્વાયતમાં તે અંતિમ તબક્કો મતદારની અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિને ચિહ્નિત કરે છે.આ તે છે જ્યાં કલમ ૧૯ (૧) (એ) આકર્ષાય છે.મત આપવાના અધિકારથી અલગ મતદાનની સ્વતંત્રતા એ અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાની એક પ્રજાતિ છે અને તેથી તેની સાથે ઉમેદવાર વિશે માહિતી સુરક્ષિત કરવાના અધિકાર જેવા સહાયક અને પૂરક અધિકારો છે જે સ્વતંત્રતા માટે અનુકૂળ છે.આ અદાલતના કોઈ પણ નિર્ણયમાં કે

જેમાં મત આપવાનો અધિકાર એ શુદ્ધ અને સરળ વૈધાનિક અધિકાર છે તે દરખાસ્ત જાહેર કરવામાં આવી હતી અને પુનરાવર્તિત કરવામાં આવી હતી, તે પ્રશ્નને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે મત આપવાનો હકદાર નાગરિક એક અથવા બીજા ઉમેદવારની તરફેણમાં મત આપે છે ત્યારે નાગરિકની અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા સામેલ છે કે નહીં. પોન્નુસ્વામી કેસમાં (એ. આઈ. આર. ૧૯૫૨ એસ. સી. ૬૪-૧૯૫૨ એસ. સી. આર. ૨૧૮) ઉદ્ભવેલા મુદ્દાઓ અને વિદ્વાન સોલિસિટર-જનરલ દ્વારા ટાંકવામાં આવેલા વિવિધ કેસો ચૂંટણી અથવા ઉમેદવારના નામાંકનને પડકારવાના પ્રક્રિયાગત અથવા ઉપચારાત્મક પાસાઓના ક્ષેત્રમાં આવે છે. મારા મતે, આમાંથી કોઈ પણ નિર્ણય અમારા દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલા પ્રસ્તાવની વિરુદ્ધ નથી કે જ્યારે મતદાર ખરેખર પોતાનો મત આપે છે ત્યારે અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનો મૂળભૂત અધિકાર સ્થાપિત થાય છે. તેથી, મને વિદ્વાન સોલિસિટર-જનરલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતમાં કોઈ યોગ્યતા દેખાતી નથી કે આ રિટ અરજીઓને દેખીતા સંઘર્ષને ધ્યાનમાં રાખીને મોટી બેન્ચમાં મોકલવી પડશે. પહેલેથી જ જણાવ્યા મુજબ, તે કેસોમાં સામેલ તથ્યાત્મક મેટ્રિક્સ અને કાનૂની મુદ્દાઓ અલગ હતા અને અમે જે દૃષ્ટિકોણ લઈ રહ્યા

છીએ, તે આ અદાલતના પ્રતિષ્ઠિત ન્યાયાધીશો દ્વારા આપવામાં આવેલા ઉપરોક્ત નિર્ણયોના વાસ્તવિક ગુણોત્તરની વિરુદ્ધ નથી.”

૫૦ ઉપરોક્ત નિર્ણયોના સંદર્ભમાં જાણવા મળે છે કે લોકશાહી વ્યવસ્થામાં મુક્ત અને નિષ્પક્ષ રીતે ચૂંટણી યોજવાનું વધુ મહત્વ છે અને તે બંધારણીય પદાધિકારી એટલે કે ચૂંટણી પંચની જવાબદારી છે કે તે સુનિશ્ચિત કરે કે ચૂંટણી એવી રીતે યોજાય કે મતદાર તેના મનમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવે કે તે સ્વતંત્ર ઈચ્છાથી અને કોઈપણ વિક્ષેપ વિના પોતાનો મત આપી શકે.અદાલતોએ એ બાબત પર પણ ભાર મૂક્યો છે કે તે ક્ષેત્રમાં ચૂંટણી પંચને માત્ર મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી સુનિશ્ચિત કરવાના દષ્ટિકોણથી અણધાર્યા સંજોગોને આવરી લેવા માટે મોટી સત્તાઓ આપવામાં આવી છે.મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીના મહત્વ પર પ્રકાશ પાડતી વખતે, સુપ્રીમ કોર્ટે ચેતવણી પણ આપી છે કે ચૂંટણીમાં સફળ થવા માટે ખોટી પદ્ધતિઓનો આશરો લેનાર પરત ફરેલા ઉમેદવારને તે લાભ મેળવવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં જેને તે ખરેખર લાયક નથી.સર્વોચ્ચ અદાલતે એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે મત આપવાનો અધિકાર જે ન તો મૂળભૂત અધિકાર હતો અને ન તો સામાન્ય કાયદાનો અધિકાર, તે સંપૂર્ણપણે વૈધાનિક અધિકાર હતો, જેને બંધારણીય અધિકારના પદ પર ઉન્નત કરવામાં આવ્યો હતો.હકીકતમાં, આ અંગે ચર્ચા કરતી વખતે, સુપ્રીમ કોર્ટે

(૨૦૦૩) જ એસ. સી. સી. ૩૯૯ (ઉપર ટાંકવામાં આવેલ) માં પેરા ૯૭માં પાનું ૪૬૦ પર અહેવાલિત નિર્ણયમાં નીચે મુજબ સ્પષ્ટ કર્યું હતું:

“૯૭ જો કે પ્રારંભિક અધિકારને મૂળભૂત અધિકારના પાયા પર મૂકી શકાતો નથી, પરંતુ જ્યારે મતદાર મતદાન મથક પર જાય છે અને પોતાનો મત આપે છે, ત્યારે તેની અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા ઊભી થાય છે. એક અથવા બીજા ઉમેદવારની તરફેણમાં મત આપવો એ તેના અભિપ્રાય અને પસંદગીની અભિવ્યક્તિ સમાન છે અને મતદાનના અધિકારની ક્વાયતમાં તે અંતિમ તબક્કો મતદારની અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિને ચિહ્નિત કરે છે. આ તે છે જ્યાં કલમ ૧૯ (૧) (એ) આકર્ષાય છે. મત આપવાના અધિકારથી અલગ મતદાનની સ્વતંત્રતા એ અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાની એક પ્રજાતિ છે અને તેથી તેની સાથે સહાયક અને પૂરક અધિકારો છે, જેમ કે ઉમેદવાર વિશેની માહિતી સુરક્ષિત કરવાનો અધિકાર જે સ્વતંત્રતા માટે અનુકૂળ છે.”

૫૧ આમ, સર્વોચ્ચ અદાલતે મતદાનના અધિકારને બંધારણીય અધિકાર તરીકે અને મુક્ત અને ન્યાયી રીતે આવા અધિકારની અભિવ્યક્તિનો તબક્કો વચ્ચેના સારા તફાવતને પ્રકાશિત કરતી વખતે બંધારણની કલમ ૧૯ (૧) (એ) હેઠળ બાંધધરીકૃત અધિકાર સમાન ગણાશે, આમ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે મત આપતી વખતે

મતદારનો આપો અધિકાર વધુ મહત્વ ધરાવે છે.જેમ કે, મત આપવો એ દેશનું ભાવિ નક્કી કરે છે, કારણ કે તેનો ચુકાદો વ્યક્તિઓના સમૂહના હાથમાં સોંપવામાં આવે છે, જેમના હાથમાં બંધારણનું મૂળભૂત લક્ષણ, એટલે કે લોકશાહી સુવિધાનું રક્ષણ, આખરે રોકાણ કરવામાં આવે છે.તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે ભલે મત આપવાનો અધિકાર, લોક પ્રતિનિધિત્વ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સુનિશ્ચિત કરે છે, તેમ છતાં, એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે આવી રચના બંધારણની કલમ ૩૨૬ માં સમાવિષ્ટ બંધારણીય આદેશને અનુસરે છે, તેને બંધારણીય અધિકારના પદ પર ઉન્નત કરવામાં આવ્યો છે, માત્ર કડક અર્થમાં વૈધાનિક અધિકાર નહીં.

પર પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં લેવામાં આવેલા નિર્ણયમાં મત આપવાનો અધિકાર અને મતપત્ર દ્વારા આવા અધિકારને વ્યક્ત કરવાના અંતિમ અધિનિયમ વચ્ચેનો તફાવત દર્શાવવામાં આવ્યો છે.જ્યારે નાગરિકના મત આપવાના અધિકારને અત્યારે બંધારણીય તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યો છે, ત્યારે તેને મૂળરૂપે માત્ર વૈધાનિક અધિકાર તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી હતી.સુપ્રીમ કોર્ટે હવે સ્પષ્ટતા કરી છે કે એકવાર કોઈ નાગરિક ઉપરોક્ત બંધારણીય અધિકાર પ્રાપ્ત કરી લે, પછી ચૂંટણીમાં ઉપરોક્ત અધિકાર વ્યક્ત કરવાનું કાર્ય મૂળભૂત અધિકારનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને તે રીતે બંધારણની કલમ ૧૯ (૧) (એ) ને આકર્ષિત કરે છે.તેથી, જો કોઈ

નાગરિકને પોતાનો મતદાનનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ અવરોધ આવે છે, તો તેને ફક્ત તે જ રક્ષણ અને ઉપાયો મળશે જે ઉપરોક્ત બંધારણીય અધિકાર સ્થાપિત કરવામાં ઉપલબ્ધ છે. એકવાર આવા મતદાનનો અધિકાર પ્રાપ્ત થઈ જાય, તે પછી, ઉપરોક્ત મતદાનના અધિકારને મૂળભૂત અધિકાર તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી હોવાથી, બંધારણના પ્રકરણ-૩ હેઠળ ઉપલબ્ધ તમામ રક્ષણ અને સલામતીઓ હોવી જોઈએ. ત્યારબાદ, આવા અધિકારના ઉદ્ધંધન માટે બંધારણ હેઠળ તેના અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવા માટે ચોક્કસપણે આ અદાલતના હસ્તક્ષેપની જરૂર પડશે.

પ૩ વધુમાં, (૨૦૦૬) ૭ એસ. સી. સી. ૧ (ઉપર ટાંકવામાં આવેલ) માં અહેવાલિત સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે ૧૯૭૫ (પૂરક) માં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતોનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો. એસ. સી. સી. ૧ (ઈન્દિરા નેહરુ ગાંધી વિરુદ્ધ રાજ નારાયણ), જેમાં મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની જરૂરિયાત પર નીચેના શબ્દોમાં ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે:

“ લોકશાહી આગળ વિચાર કરે છે કે ચૂંટણીઓ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ હોવી જોઈએ, જેથી મતદારો તેમની પસંદગીના ઉમેદવારોને મત આપવાની સ્થિતિમાં હોઈ શકે. લોકશાહી ખરેખર એ વિશ્વાસ પર જ કામ કરી શકે છે કે ચૂંટણીઓ મુક્ત અને ન્યાયી હોય છે અને તેમાં ધાંધલી અને

હેરફેર કરવામાં આવતી નથી, કે તે વાસ્તવિકતા અને સ્વરૂપ બંનેમાં લોકપ્રિય ઇચ્છાશક્તિ નક્કી કરવાના અસરકારક સાધનો છે અને તે માત્ર સામૂહિક રાષ્ટ્ર માટે સંરક્ષણનો ભ્રમ પેદા કરવા માટે ગણવામાં આવતી ધાર્મિક વિધિઓ નથી.મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ માટે જરૂરી છે કે ઉમેદવારો અને તેમના એજન્ટોએ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની પ્રક્રિયામાં અવરોધ ઊભો કરે તેવા અન્યાયી માધ્યમો અથવા ગેરરીતિઓનો આશરો ન લેવો જોઈએ.”

પર એક તરફ, સર્વોચ્ચ અદાલતે લોકશાહીના મૂલ્યો અને લક્ષ્યાંકિત લક્ષ્ય હાંસલ કરવા માટે મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી યોજવા પર પ્રકાશ પાડ્યો છે, તો બીજી તરફ તે અદાલતોને, ખાસ કરીને બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અધિકારક્ષેત્રની ક્વાયતને તેની ક્વાયતમાં વધુ મર્યાદિત રાખવાની સાવચેતીની નોંધ પણ યાદ અપાવે છે.આવી સાવધ નોંધ પર પ્રકાશ પાડતી વખતે, સર્વોચ્ચ અદાલતે એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે જ્યાં પણ અને જ્યારે પણ અન્યાય થાય છે ત્યારે અદાલતે દખલ કરવામાં અચકાવું જોઈએ નહીં, આવી સ્થિતિમાં, રિટ કોર્ટને હકીકતના પ્રશ્નો નક્કી કરવાની પણ સત્તા મળી છે જ્યારે તે વિવાદિત હોય છે, વૈકલ્પિક ઉપાયનો અસ્તિત્વ પોતે જ કોર્ટને તેના અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવા અથવા સુપ્રીમ કોર્ટના શબ્દોમાં મૂકવા માટે

રોકવાની જરૂર નથી, જો પરિસ્થિતિની પ્રચંડતા આવી દખલગીરીની જરૂર હોય તો.

પપ ઉપર ઉદ્દેખિત સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયો, ખાસ કરીને ચૂંટણીના કેસોનું વિગતવાર વિશ્લેષણ દર્શાવે છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે વારંવાર ભાર મૂક્યો છે કે આ પ્રકારની ચૂંટણી પ્રક્રિયા તેની શરૂઆતની તારીખથી તેની સમાપ્તિની તારીખ સુધી પૂર્ણ થાય અને પૂર્ણ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે અદાલતોએ ચૂંટણીની પ્રક્રિયામાં દખલ ન કરવી જોઈએ. સુપ્રીમ કોર્ટ એમ પણ કહ્યું છે કે આવા આદેશો જે તે ચૂંટણી પ્રક્રિયાને સરળતાથી પૂર્ણ કરવા અને આગળ વધારવા માટે સક્ષમ બનાવશે તે હંમેશા સ્વીકાર્ય છે. જે બાબત પર વારંવાર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે તે એ છે કે કોઈ પણ પક્ષના કહેવા પર ચૂંટણી પ્રક્રિયામાં દખલગીરી થવી જોઈએ નહીં, જે ચૂંટણી પ્રક્રિયાને અસ્થિર કરવાના દૃષ્ટિકોણથી બહારથી નિરુપદ્રવી રીતે અદાલતનો સંપર્ક કરી શકે છે, જેમ કે સુપ્રીમ કોર્ટના મતે, જે ચૂંટણી યોજવાના બંધારણીય આદેશમાં દખલ કરશે, જ્યાં લોકોની ઈચ્છા આખરે નક્કી કરવામાં આવે છે, જેના પરિણામે લોકોના પ્રતિનિધિઓની ચૂંટણી થાય છે જે કાયદા ઘડનારાઓ અને સરકારના સંરક્ષકની ભૂમિકાને ભરે છે.

પડ મોહિન્દર સિંહ ગિલના કેસ (ઉપરોક્ત) થી તે સ્પષ્ટ રીતે માન્ય છે કે જો ચૂંટણી પંચ મનસ્વી રીતે કાર્ય કરે તો આવી કાર્યવાહીને જાણીતા અને નિર્ધારિત

પરિમાણોમાં હાઈકોર્ટ સમક્ષ પ્રશ્નમાં મૂકી શકાય છે.મનસ્વી કાર્યવાહીના ખ્યાલમાં દેખીતી રીતે 'મનસ્વી નિષ્ક્રિયતા' નો સમાવેશ થઈ શકે છે.જ્યાં કોઈ ચોક્કસ સત્તા તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે અને તે રીતે જાહેર ખોટી બાબતોનું કારણ બને છે, ત્યાં યોગ્ય દિશા નિર્દેશ અથવા રિટ જારી કરી શકાય છે.

૫૭ અશોક કુમારના કેસમાં (ઉપરોક્ત) કરવામાં આવેલા અવલોકનોને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું કહી શકાય કે સામાન્ય રીતે ચૂંટણીની કોઈપણ ચાલુ પ્રક્રિયામાં દખલ કરવા માટે કલમ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ થવો જોઈએ નહીં અને ચૂંટણી પ્રક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી ચૂંટણી સાથે સંબંધિત કોઈપણ બાબતમાં દખલ કરવા માટે સીધો ઉપયોગ થવો જોઈએ નહીં, તેમ છતાં એવું ન કહી શકાય કે કલમ ૨૨૬ હેઠળ આવા અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવા માટે સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ છે.તેથી, એવું ન કહી શકાય કે રિટ પિટિશન તમામ સંજોગોમાં જાળવવા યોગ્ય નથી; તેના બદલે એવું કહેવું વધુ યોગ્ય રહેશે કે ખાસ સંજોગોમાં ચૂંટણી પ્રક્રિયા પૂર્ણ થાય તે પહેલાં અને ચૂંટણી પ્રક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી પણ ચૂંટણી સંબંધિત બાબતોમાં રિટ પિટિશન જાળવવા યોગ્ય રહેશે.કલમ ૨૨૬ હેઠળ અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકાય તેવા આપેલ કેસમાં અપવાદરૂપ સંજોગો શું હશે તે દેખીતી રીતે એક એવી બાબત છે જે દરેક કેસની

હકીકતો અને સંજોગો પર આધારિત હશે અને આવા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકાય તેવા સંજોગોને નિર્ધારિત કરવું શક્ય કે ઇચ્છનીય નથી.

૫૮ કેશવાનંદ ભારતીના કેસમાં (ઉપરોક્ત) સર્વોચ્ચ અદાલતના બહુમતી ધરાવતા ઘણા ન્યાયાધીશો દ્વારા માન્યતા આપવામાં આવી છે કે લોકશાહી એ મૂળભૂત અધિકાર છે અને મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીને લોકશાહીનો આવશ્યક ભાગ માનવામાં આવે છે. ચૂંટણીને હવે માત્ર વૈધાનિક અધિકાર તરીકે ગણવામાં આવતી નથી, પરંતુ તેને બંધારણીય અધિકારનો ઉન્નત દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે અને વાસ્તવિક મતદાનને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાના મૂળભૂત અધિકાર તરીકે ગણવામાં આવે છે. ચૂંટણી પંચ સમગ્ર નાગરિકોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા રાજ્ય દ્વારા રજૂ કરાયેલા સામૂહિક વિશ્વાસનો બંધારણીય ભંડાર હોવાથી, મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી સુનિશ્ચિત કરવી જરૂરી છે જેથી મૂળભૂત અધિકારને અસર ન થાય.

૫૯ અમારું માનવું છે કે એક નાગરિકને તેની વિચાર પ્રક્રિયામાં એટલો નબળો ન ગણવો જોઈએ કે ચૂંટણીના એક ભાગનું પરિણામ પ્રથમ વખત જાહેર કરવાથી તેનું મન કોઈક રીતે પ્રભાવિત થશે. એવા ઘણા પરિબળો છે જે મતદારના મનને પ્રભાવિત કરી શકે છે. આ બધું મતદાર સમાજના કયા વર્ગનો છે તેના પર નિર્ભર કરે છે. એક ગરીબ મતદાર પૈસા અથવા નવા કપડાંની જોડી વગેરે જેવી કોઈપણ

ભ્રષ્ટ પ્રથાથી પ્રભાવિત થઈ શકે છે. આવા મતદાર માટે, ચૂંટણી એકમાત્ર ભવ્ય દિવસ છે કારણ કે તે આગામી પાંચ વર્ષ સુધી તેનાથી સંતુષ્ટ રહી શકે છે, પછી ભલે તેને અન્ય મૂળભૂત અને આવશ્યક સુવિધાઓના સંદર્ભમાં મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે. જ્યારે મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી સુનિશ્ચિત કરવાની વાત આવે છે ત્યારે રાજ્ય ચૂંટણી પંચ માટે આવી બધી બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવી શક્ય નથી. જોકે રિટ-અરજદારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલો દ્વારા ખૂબ જ સ્પષ્ટ અને હિંમતભેર દલીલ કરવામાં આવી ન હતી, તેમ છતાં દલીલોના આધાર પરથી આપણે કહી શકીએ કે રિટ-અરજદારો દ્વારા જે સંકેત આપવામાં આવ્યો છે તે છે કે મતગણતરીની બે જુદી જુદી તારીખો એક રાજકીય વ્યૂહરચના સિવાય બીજું કંઈ નથી. કોઈ પણ ચૂંટણી રાજકીય વ્યૂહરચના વિના લડવામાં આવતી નથી. જો આપણે આવી રજૂઆત સ્વીકારીએ તો આપણે એ માનવું પડશે કે રાજ્ય ચૂંટણી પંચ પણ આવી રાજકીય વ્યૂહરચનાનો એક ભાગ છે. રાજ્ય ચૂંટણી પંચ એક બંધારણીય અધિકારી છે અને એક સ્વતંત્ર સંસ્થા છે. જેમ કે, રાજ્ય ચૂંટણી પંચ દ્વારા જાહેર કરાયેલ ચૂંટણી કાર્યક્રમ દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે અથવા સત્તામાં રહેલા શાસક પક્ષના કહેવા પર નક્કી કરવામાં આવ્યો છે તેવું સૂચવવા માટે રેકૉર્ડ પર કંઈ નથી.

૬૦ જો રાજ્ય ચૂંટણી પંચે સ્વતંત્ર રીતે કાર્યવાહી કરી નથી અને ચૂંટણી પંચ દ્વારા જાહેર કરાયેલો ચૂંટણી કાર્યક્રમ દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે અથવા સત્તામાં રહેલા શાસક

પક્ષના કહેવા પર રાજકીય વ્યૂહરચનાના ભાગરૂપે નક્કી કરવામાં આવ્યો છે તે સૂચવવા માટે રેકૉર્ડ પર કોઈ વિશ્વસનીય સામગ્રી હોત, તો અમે ચોક્કસપણે નિઃશંકપણે દખલ કરી હોત.જો કે, રાજ્ય ચૂંટણી પંચ દ્વારા જાહેર કરાયેલ ચૂંટણી કાર્યક્રમ દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે અથવા તે માત્ર રાજ્ય ચૂંટણી પંચની સ્વતંત્રતા વિશે સામાન્ય માણસના મનમાં રહેલી ધારણાના આધારે સત્તામાં રહેલા શાસક પક્ષના કહેવા પર નક્કી કરવામાં આવ્યો છે તેવો મત આ અદાલત માટે માન્ય નથી.

૬૧ રાજ્ય ચૂંટણી કમિશનરોની નિમણૂક સત્તામાં રહેલી સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે અને તેઓ સરકાર પ્રત્યે બંધન અનુભવી શકે છે અથવા સરકાર એવું અનુભવી શકે છે કે તેમનું સન્માન થવું જોઈએ.કોઈ પણ સંજોગોમાં, કમનસીબે, લોકોની ધારણા એ છે કે જો તેમની નિમણૂક કોઈ ચોક્કસ સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી હોય, તો તેઓ તેના પ્રત્યે નરમ રહેશે.આ જ કારણ છે કે તારકુંડે સમિતિ, ૧૯૭૫ અને ગોસ્વામી સમિતિ, ૧૯૯૦ દ્વારા આપવામાં આવેલા સૂચનો મહત્વપૂર્ણ છે.બે સમિતિઓના સૂચનો રાજ્યપાલની ચૂંટણી કમિશનરોની પસંદગી પર સરકારના પ્રભાવને નબળો પાડી શકે છે.

૬૨ આપણા બંધારણની પ્રસ્તાવના જાહેર કરે છે કે આપણે લોકશાહી પ્રજાસત્તાક છીએ.લોકશાહી આપણી બંધારણીય રચનાનું મૂળભૂત લક્ષણ હોવાથી, કોઈ બે મંતવ્યો હોઈ શકે નહીં કે આપણી વિધાનસભાઓની સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ

ચૂંટણીઓ જ દેશમાં સ્વસ્થ લોકશાહીના વિકાસની બાંધધરી આપશે. ચૂંટણી પ્રક્રિયાની શુદ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે આપણા બંધારણ નિર્માતાઓએ વિચાર્યું હતું કે દેશમાં મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી યોજવાની જવાબદારી એક સ્વતંત્ર સંસ્થાને સોંપવી જોઈએ જે રાજકીય અને/અથવા વહીવટી હસ્તક્ષેપથી સુરક્ષિત રહેશે. લોકશાહી વ્યવસ્થામાં એ સહજ છે કે જે એજન્સીને વિધાનસભાઓની ચૂંટણી યોજવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું છે તે સંપૂર્ણપણે સુરક્ષિત હોવી જોઈએ જેથી તે સત્તામાં રહેલા પક્ષ અથવા તે સમયની કારોબારીના બાહ્ય દબાણથી મુક્ત સ્વતંત્ર એજન્સી તરીકે કામ કરી શકે (જુઓ ટી. એન. શેષન વિરુદ્ધ ભારત સંઘ ફકરો-૧૦). ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદે બંધારણ સભામાં ચર્ચા દરમિયાન ચૂંટણી કમિશનર પદની સ્વતંત્રતાનું મહત્વ સમજાવતા કહ્યું હતું (બંધારણ સભાના ચર્ચાના સત્તાવાર અહેવાલના ખંડ ૧૦ના પૃષ્ઠ ૯૯૧ દ્વારા):

“.....અમે અન્ય એક મહત્વપૂર્ણ સત્તા પૂરી પાડી છે, તે ચૂંટણી કમિશનર છે, જેનું કાર્ય વિધાનસભાઓની ચૂંટણીઓનું સંચાલન અને દેખરેખ રાખવાનું અને તેમના સંબંધમાં અન્ય તમામ જરૂરી પગલાં લેવાનું રહેશે. આપણે જે જોખમોનો સામનો કરવો પડે છે તેમાંથી એક ભ્રષ્ટાચારમાંથી ઉદ્ભવે છે જે પક્ષો, ઉમેદવારો અથવા સત્તામાં રહેલી સરકાર અમલમાં મૂકી શકે છે. આપણને છેલ્લા કેટલાક વર્ષો સિવાય લાંબા સમયથી લોકશાહી ચૂંટણીઓનો કોઈ અનુભવ નથી અને હવે જ્યારે

આપણને વાસ્તવિક સત્તા મળી છે, ત્યારે બ્રષ્ટાચારનું જોખમ માત્ર કાલ્પનિક જ નથી.તેથી જ આપણું બંધારણ આ જોખમ સામે રક્ષણ આપે છે અને મતદારો દ્વારા પ્રામાણિક અને સીધી ચૂંટણીની જોગવાઈ કરે છે.વિધાનમંડળ, ઉચ્ચ અદાલતો, જાહેર સેવા આયોગ, નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષક અને ચૂંટણી કમિશનરના કિસ્સામાં, તેમના કામમાં મદદ કરનાર સ્ટાફને પણ તેમના નિયંત્રણ હેઠળ મૂકવામાં આવ્યો છે અને આમાંના મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં તેમની નિમણૂક, બઢતી અને શિસ્ત તે ચોક્કસ સંસ્થામાં નિહિત છે જેમાં તેઓ સંબંધિત છે, આમ તેમની સ્વતંત્રતા વિશે વધારાની સુરક્ષા પૂરી પાડે છે.”

૬૩ બંધારણ સભાની ચર્ચાઓ દરમિયાન ડૉ. આંબેડકર દ્વારા એ બાબત પર વધુ પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો હતો કે જે નવી મશીનરીની સ્થાપના કરવામાં આવી છે, એટલે કે ચૂંટણી પંચને કાર્યપાલિકા દ્વારા માત્ર ફિયાટ દ્વારા દૂર કરી શકાય તે અત્યંત જરૂરી છે અને તેથી, મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનરને જ્યાં સુધી દૂર કરવાની બાબત છે ત્યાં સુધી તે જ દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે જે સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશોને આપવામાં આવ્યો છે (બંધારણ સભાના ચર્ચાના સત્તાવાર અહેવાલના આઠમા ખંડના પાનું ૯૦૬ દ્વારા).

૬૪ આપણા દેશમાં, લોકો ચૂંટણી લડતા ઉમેદવાર તરીકે હસ્તીઓ દ્વારા આકર્ષાય છે.અમુક સમયે લોકો આંખ આડા કાન કરીને તેમને મત આપતા કારણ કે તેઓ તેમને થિયેટર સ્કીન પર જોવાનું પસંદ કરે છે, તે ધ્યાનમાં લીધા વિના કે આવા ઉમેદવારો માત્ર થિયેટર સ્કીન પર જ જોવા માટે પૂરતા સારા હોઈ શકે છે અને જ્યારે ચૂંટાયા પછી લોકોની સેવાની વાત આવે ત્યારે નહીં.તે એક કઠોર વાસ્તવિકતા છે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, અમે જે અભિવ્યક્ત કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છીએ તે એ છે કે ઉમેદવાર તરીકે સેલિબ્રિટી મતદારોના મનને કોઈ ને કોઈ રીતે પ્રભાવિત કરે છે.તમે કેવી રીતે અપેક્ષા રાખો છો કે ચૂંટણી પંચ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી સુનિશ્ચિત કરવા માટે આવા પરિબળોથી પ્રભાવિત મતદારોના મનને નિયંત્રિત કરશે.

૬૫ આપણા દેશમાં મતદાનની વર્તણૂક ખૂબ જ જટિલ અને અણધારી છે.આપણા દેશમાં કેટલાક સામાજિક પરિબળો સામેલ હોઈ શકે છે જે મતદારોના મતદાનના વર્તનને પ્રભાવિત કરે છે.આમાં સમુદાય, જાતિ, ધર્મ, નાણાં, ભાષા, વિચારધારા વગેરે જેવા પરિબળો સામેલ હોઈ શકે છે, જેનો ઉપયોગ રાજકીય પક્ષો દ્વારા ચૂંટણી પરિણામોને પ્રભાવિત કરવા માટે કરવામાં આવે છે.આ સામાજિક પરિબળોમાં, કેટલાક સામાજિક પરિબળો પ્રભુત્વ ધરાવે છે જે મતદારોની મનોસામાજિક રચનાને પ્રભાવિત કરે છે, જેઓ મત આપવા માટે તર્કસંગત અથવા રીઠો પસંદગીના આધારે નિર્ણય લે છે.રીઠો પસંદગીને

તર્કસંગત પસંદગી કહી શકાય જે અગાઉની તર્કસંગત પસંદગી દ્વારા પૂર્વનિર્ધારિત હોય છે.

૬૬ ઉપર નોંધ્યા મુજબ મતદાનની વર્તણૂકને પ્રભાવિત કરતું પ્રથમ સામાજિક પરિબળ 'કરિશ્મા' છે, જે મતદાનની રીતને પ્રભાવિત કરતા પરિબળની અસાધારણ ગુણવત્તાને સૂચવે છે જે તેના આકર્ષણના બળ દ્વારા દખલ કરનારા પરિબળોને ઓવરરાઇડ કરી શકે છે. 'કરિશ્મા' માં મતદારો દ્વારા આદરણીય આકર્ષક નેતાઓ સામેલ હોઈ શકે છે જેઓ ચૂંટણીમાં લહેરને ફેરવી શકે છે.

૬૭ 'જાતિ', બીજું પરિબળ, ભારતીય સમાજમાં ઊંડાણપૂર્વક મૂળ ધરાવે છે અને સામાજિક સંબંધોનો એક મહત્વપૂર્ણ નિર્ધારક છે, ખાસ કરીને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં, જ્યાંથી બહુમતી મત મેળવવામાં આવે છે.

૬૮ ત્રીજું મહત્વપૂર્ણ સામાજિક પરિબળ 'ધર્મ' છે, જે ભારતીય સમાજમાં સૌથી વ્યાપક પરિબળોમાંનું એક છે, જે વારંવાર ચૂંટણી પ્રક્રિયામાં એક મહત્વપૂર્ણ પરિબળ તરીકે ગણવામાં આવે છે. તેમ છતાં ધર્મના આહ્વાન પર કેટલાક કાનૂની પ્રતિબંધો મૂકવામાં આવ્યા છે, તેમ છતાં મતદાન પ્રક્રિયામાં ધર્મનો મૌન ઉપયોગ એ ભારતમાં મતદાનની વર્તણૂકને પ્રભાવિત કરવાની સૌથી અગ્રણી લાક્ષણિકતાઓમાંની એક છે.

૬૯ ચોથું મહત્વપૂર્ણ સામાજિક પરિબળ 'ભાષા' છે, જે ખાસ કરીને મોટાભાગના ભારતીય રાજ્યોના ભાષાકીય ક્રમને કારણે મહત્વપૂર્ણ બને છે. રાજ્યોની અંદર પણ, અસંખ્ય ભાષાઓ અસ્તિત્વમાં હોઈ શકે છે, અને આ ચૂંટણીઓમાં પરિવર્તનના મુદ્દા તરીકે કામ કરી શકે છે.

૭૦ ઉપર જણાવ્યા મુજબ પાંચમું સામાજિક પરિબળ 'નાણાં' છે. ભારતમાં મોટી સંખ્યામાં ગરીબ લોકો છે, નાણાં અથવા તકોની પહોંચ આમ ભારતીય ચૂંટણીઓમાં ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ નિર્ધારક બની જાય છે, જેમાં ઘણા પક્ષના વચનો અને નાણાકીય વ્યવસ્થા પર આધારિત ઘોષણાપત્રો છે.

૭૧ 'પેટા-રાષ્ટ્રવાદ છઠ્ઠું સામાજિક પરિબળ છે, જેમાં ભારતની અસંખ્ય પ્રાદેશિક ઓળખ મતદારોના આંતરિક વર્તનને પ્રભાવિત કરવામાં મુખ્ય પરિબળ છે.

૭૨ સાતમું પરિબળ સૌથી વધુ તર્કસંગત પસંદગીઓ પ્રદાન કરે છે, જે 'વર્તમાન સરકારનું પ્રદર્શન' છે. સત્તામાં રહેલા પક્ષનું પ્રદર્શન મતદાનની વર્તણૂકનું ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ નિર્ધારક છે, અને ઘણીવાર સત્તા વિરોધી મત થાય છે જે સત્તામાં રહેલા પક્ષને દૂર કરી શકે છે.

૭૩ આઠમું પરિબળ ભારતીય ચૂંટણીમાં તર્કસંગત પસંદગી માટે એક મોટો અવરોધ છે, 'સાક્ષરતા' અથવા ઘણીવાર તેનો અભાવ, જે ઘણા મતદારોની તર્કસંગત પસંદગીને અસર કરી શકે છે, જેમ કે લોકો કોને મત આપવો જોઈએ તેના અભ્યાસ વિશ્લેષણ સિવાય અન્ય સામાજિક પરિબલોની દ્રષ્ટિએ મત આપવા માટે તૈયાર થઈ શકે છે.

૭૪ નવમું પરિબળ 'રાજકારણમાં જૂથવાદ' છે, જે મુખ્ય પ્રવાહના પક્ષોમાં મતદારોને સ્થાનિક સંગઠનો તરફ નિરાશ કરી શકે છે.

૭૫ દસમું અને છેલ્લું પરિબળ 'ઉમેદવારની સ્થિતિ' છે, જે ચૂંટણી ઉમેદવારના વારસાના પ્રભાવની દ્રષ્ટિએ મતદાનની વર્તણૂક સાથે મતદારોના જોડાણોને મોટા પ્રમાણમાં પ્રભાવિત કરી શકે છે. આ 'કરિશ્મા' થી એ અર્થમાં અલગ છે કે આ મતદારોની ભાગીદારી માટે વધુ તર્કસંગત આધાર પૂરો પાડે છે, જે ભાવનાત્મક અપીલને બદલે ઉમેદવારની સેવાના રેકૉર્ડ પર આધારિત છે.

૭૬ ભારતીય મતદાનને પ્રભાવિત કરતા મોટાભાગના પ્રભાવશાળી સામાજિક પરિબલો સંપૂર્ણપણે તર્કસંગત નથી, અને તેમાંના ઘણા તર્કસંગત પસંદગીઓ અને મનોસામાજિક સંબંધ બંનેનું મિશ્રણ ધરાવે છે. જેમ કે ચૂંટણી પરિણામોની

આગાહી કરવી મુશ્કેલ હોઈ શકે છે, અને શુદ્ધ તર્કસંગત પસંદગીના વિશ્લેષણને બદલે પહેલાથી અસ્તિત્વમાં રહેલી સામાજિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિઓના આધારે પરિણામોની આગાહી કરી શકાય છે.તેમ છતાં ઘણી અસ્પષ્ટતાઓ પોતાને રજૂ કરે છે કે મતદારોના અભિપ્રાય અને તેમની પહેલાથી અસ્તિત્વમાં રહેલી સામાજિક પરિસ્થિતિઓનું મિશ્રણ તેમના મતદાનના વર્તનને પ્રભાવિત કરે છે, જો કે કોઈ પણ સૈદ્ધાંતિક ધારણા ચૂંટણી પ્રક્રિયામાં તમામ મતદારોની અંતિમ પસંદગી માટે પૂરતા પ્રમાણમાં જવાબદાર નથી.

(બી. હજારિકા, ૨૦૧૫).

૭૭ આમ, ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનર મતદારોની વિચાર પ્રક્રિયા અથવા મનને કેવી રીતે નિયંત્રિત કરે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે.મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનરની સર્વોચ્ચ ફરજ અને કાર્ય એ સુનિશ્ચિત કરવાનું છે કે કોઈ પણ રાજકીય પક્ષ અથવા કોઈ પણ ઉમેદવાર કોઈ પણ ભ્રષ્ટ આચરણમાં સામેલ ન થાય અને તે રીતે મતદારોના મનને પ્રભાવિત ન કરે.પરંતુ, એવું માનવું ખૂબ જ મુશ્કેલ છે કે કોર્પોરેશનની ચૂંટણીનું પરિણામ ચૂંટણીના બીજા ભાગમાં એટલે કે પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓમાં મતદારોના મનને પ્રભાવિત કરી શકે છે અને તેથી, મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી સુનિશ્ચિત કરવા માટે, મતગણતરીની તારીખ અને ચૂંટણીના પરિણામોની ઘોષણા એકસમાન હોવી જોઈએ.તે શક્ય છે, અને અમુક હદ સુધી સ્પષ્ટ છે કે ચૂંટણીના

એક ભાગના પરિણામનો ચૂંટણીના બીજા ભાગ પર પોતાનો પ્રભાવ હોઈ શકે છે, પરંતુ તે પોતે જ એ કહેવા માટે પૂરતું નથી કે ચૂંટણી મુક્ત અને ન્યાયી નથી.આ બધું વ્યક્તિગત મતદારો પર નિર્ભર કરે છે કે તેઓ તેને કેવી રીતે જુએ છે.લોકશાહી એવું માને છે કે ચૂંટણી મુક્ત અને નિષ્પક્ષ હોવી જોઈએ જેથી મતદારો તેમની પસંદગીના ઉમેદવારોને મત આપવાની સ્થિતિમાં હોઈ શકે.લોકશાહી ખરેખર એ વિશ્વાસ પર જ કામ કરી શકે છે કે ચૂંટણીઓ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ હોય છે અને તેમાં ધાંધલી અને હેરફેર કરવામાં આવતી નથી.મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીઓ માટે જરૂરી છે કે ઉમેદવારો અને તેમના એજન્ટોએ મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીની પ્રક્રિયામાં અવરોધ ઊભો કરે તેવા અન્યાયી માધ્યમો અથવા ગેરરીતિઓનો આશરો ન લેવો જોઈએ.આપણે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે ન્યાયિક સમીક્ષાની શક્તિનો ઉપયોગ ત્યાં સુધી થવો જોઈએ નહીં જ્યાં સુધી વહીવટી નિર્ણય અતાર્કિક ન હોય અથવા પ્રક્રિયાગત અયોગ્યતાથી પીડાય ન હોય અથવા તે અદાલતના અંતઃકરણને આ અર્થમાં આંચકો આપે કે તે તર્ક અથવા નૈતિક ધોરણોની અવગણના કરે છે પરંતુ તમામ કેસોમાં સાર્વત્રિક રીતે લાગુ પડતી કોઈ પ્રમાણિત ફોર્મ્યુલા વિકસાવી શકાતી નથી.તે કહેવાની જરૂર નથી કે જ્યારે અદાલતને સંતોષ થાય છે કે સત્તાનો દુરુપયોગ અથવા દુરુપયોગ થઈ રહ્યો છે અને તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે અદાલતને દરમિયાનગીરી કરવાની ફરજ છે.તેમ છતાં તે સાચું છે કે ન્યાયિક

સમીક્ષાનો અવકાશ નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં ખામી સુધી મર્યાદિત છે, નિર્ણય સુધી નહીં.

૭૮ જ્યારે બંધારણ અને અન્ય સરકારી કાયદાઓએ સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી યોજવા માટે નિયમનકારી પ્રક્રિયા પહેલેથી જ પૂરી પાડી દીધી છે, ત્યારે એવું વિચારવું શક્ય નથી કે કોર્પોરેશનની ચૂંટણીના પરિણામની માત્ર જાહેરાતથી પંચાયત અને નગરપાલિકાની ચૂંટણીમાં મતદારોના મન પર તેની અસર પડશે. ચૂંટણી યોજવા માટે સમયપત્રકની રચનાના સંદર્ભમાં, આ બાબત ચૂંટણી પંચના વિશિષ્ટ કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે અને જ્યાં સુધી સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણી પર પ્રભાવ દર્શાવતા અપવાદરૂપ સંજોગો દર્શાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તેમાં સામાન્ય રીતે દખલ કરવી જોઈએ નહીં.

૭૯ રાજ્ય ચૂંટણી પંચ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલા ચૂંટણી કાર્યક્રમના નિયમોના નિયમ ૧૫ અનુસાર ન હોવાની દલીલ પણ યોગ્ય નથી. ગુજરાત પ્રદેશ કોંગ્રેસ સમિતિ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ અદાલતના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને આ મુદ્દો હવે સંકલિત નથી.

૮૦ 'મુક્ત' અને 'નિષ્પક્ષ' એ અંગ્રેજી ભાષાના બે નાના અને સરળ શબ્દો છે પરંતુ બે શબ્દો એટલા શક્તિશાળી છે કે આ દેશની સમગ્ર લોકશાહી તેના પર

નિર્ભર છે.તેથી, ચૂંટણી પંચની તમામ કામગીરી એવી હોવી જોઈએ કે તે સમાજના સૌથી વંચિત અને નીચલા વર્ગના સૌથી ગરીબ મતદારો સહિત લોકોના મનમાં વિશ્વાસ પેદા કરે.રાજ્ય ચૂંટણી પંચે, જ્યાં સુધી શક્ય હોય ત્યાં સુધી, કોઈપણ અદાલત પાસેથી પ્રમાણપત્ર લેવાનું ટાળવું જોઈએ કે 'રોમ બની ગયું જ્યારે નીરોએ છળકપટ કર્યો'.

૮૧ આ બાબતની એકંદર દ્રષ્ટિએ, અમને ખાતરી છે કે રિટ-અરજદારો દ્વારા કોઈ રાહત આપવા માટે કોઈ કેસ બનાવવામાં આવ્યો નથી.

૮૨ પરિણામે, રિટ-અરજી નિષ્ફળ જાય છે અને આથી નકારી કાઢવામાં આવે છે.

(ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે. બી. પારડીવાલા)

(ન્યાયમૂર્તિશ્રી ઇલેશ જે વોરા)

વિષય : મહાનગરપાલિકાની ચૂંટણીના પરિણામોની જાહેરાત જિલ્લા પંચાયત, તાલુકા પંચાયત તથા નગરપાલિકાની ચૂંટણી પહેલાં કરવાની ચૂંટણી કાર્યક્રમમાં નક્કી કરાયેલ જોગવાઈને પડકાર તથા મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ચૂંટણીના સિદ્ધાંતોના સંદર્ભમાં તેની કાયદેસરતા અંગે.

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: *The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.*